

Sait Çetinoğlu: Teşkilat-ı Mahsusa

Posted on 10/11/2014

“Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlının son dönemi ve devamındaki cumhuriyet rejiminde, azınlıkları yada kendinden saymadıkları halk topluluklarını ve ulusları etnik temizlikten soykırıma varan cinayetlerin ve katliamların organizasyonunu 30 binin üstünde bir güçle yöneten bir kadrodur. Bu kadro, askeri ve sivil bürokrasinin de üstünde yer alır ve aydınlardan bürokraşiye din adamına ve yerel unsurlara kadar uzanan geniş bir yelpazeden devşirilen elemanlardan oluşturulan bir cinayet şebekesi ve bir katil sürüsüdür. Yaptıklarından dolayı hiçbir şekilde cezalandırılmayan ve soykırıma varan katliamları maddi ve manevi ödüllendirilen bu kadrolar kurucu ve yöneticileri olarak *cumhuriyet* vitrininde yer alırlar. Teşkilat-ı Mahsusa aynı zamanda zihniyettir ve bu zihniyet İttihat ve Terakki'den (1. Jöntürk) Kemalizm'e (2. Jöntürk) günümüze uzanır.”

Teşkilat-ı Mahsusa (TM) hakkında resmi tarih ve tarihçiler, teşkilatın bir istihbarat örgütü olduğunu Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında zorunluluktan kaynaklı bir örgütlenme olduğu ve zorunluluktan dolayı operasyonel yetki verildiği söylemi etrafında bir efsane örülür. Dahili operasyonlarından söz edilmez ve reddedilir. 1915 Soykırım süreci ile ilişkilendirilmesine ise son derece tepki gösterilir. Oysa teşkilatın içindeki Galip Vardar, teşkilatın ikili yapısı ve ikili yüzüne şu sözleriyle işaret ederek: “Teşkilât-ı Mahsûsa, çok geniş tutulmuş bir teşkilâtı. Dahilî ve haricî siyâsete, harbin bütün îcâblarına göre ayarlanacaktı. Kadrosu o kadar genişti ki, buraya bağlı çeteler, çeteciler temin edilmişti. Bütün bu insanlar, ordunun vazifesini kolaylaştıracak yolları açacak, düşmanı içinden, gerisinden vuracak ve birçok bilgiler toplayacaktı burada hakim olan ruh, bir zamanlar Balkanlarda eşkiya takibinde hasıl olan ruhun[1] tamamen aynı idi. İttihat ve Terakki'nin erkanı, bütün ömürleri boyunca o davaya sadık kalmışlardı.”[2] Sözleriyle TM'yı bu katil sürüsünü yüceltir.

Bozarslan, TM'nin kuruluşu, rolünü ve işlevini şu cümlelerle özetlemiştir "İmparatorluktan çıkış sürecinin son yılları olan Cihan Harbi döneminde, çeteleşme olgusunun en önemli örneğinin İttihat ve Terakki tarafından kurulan ve resmî askeri ve sivil bürokrasinin üstünde bir yer alan Teşkilât-ı Mahsusa olduğunu söyleyebiliriz. Ermeni soykırımında belirleyici rolü oynayan Teşkilât, hem resmi bürokraside yer tutan, hem de bu bürokraside resmen yer almayan şahıslardan oluşmaktaydı. Teşkilât içinde, Diyarbakır valisi Dr. Reşid'le birlikte, Yakup Cemil gibi sicilleri *devlet adamlığı*nı engelleyen kişiler ve ulemadan ve eşraftan - kişisel ve kolektif biyografyaları henüz yazılmamış- çok sayıda kişinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Belli bir ölçüde modem dönemlerin memlûk sistemini oluşturan Teşkilât'ın özellikle Balkan ve Kafkasya kökenli elemanları içerdiği yolunda da bazı bilgiler de bulunmaktadır. Bir yandan devletin resmen uygulayamayacağı icraatlarla yükümlü olan Teşkilât, diğer yandan Ermeni mallarının yağmalanmasında önemli bir rol oynamakta, bu yolla da, çeteleşme ve kişisel zenginleşme arasında bir bağ kurmaktaydı.[\[3\]](#)

TM'nin Kuruluşu

Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili düzenli bir doküman yoktur. Teşkilatı Mahsusa ile ilgili belgeler, 15 Eylül 1918'e doğru, Talat kabinesinin istifası sırasında Güvenlik şefi Aziz Bey [Hüseyin Aziz Akyürek] tarafından hükümet arşivlerinden çıkarılmış ve imha edilmiştir.[\[4\]](#) Biz örgüte ilişkin bilgileri çeşitli anılar ve dağınık arşiv belgelerinden toplamaktayız.

TM'nin, Harbiye nezaretine bağlıyken Harbiye Nazın Enver Paşa tarafından denetlenen, örtülü ödenekten özel bir bütçesi vardır. Örgüt, fedai olarak çalışan subaylar vasıtasıyla iş görüyordu.[\[5\]](#) Bu subayların bir kısmının ordu ile ilişkisi *şeklen* kesilmiş bulunuyordu ancak sıkı bir disiplin ve hiyerarşiye tabi idiler. Örgütün Soykırım sürecinde Dahiliye nezaretine bağlanmasıyla Dahiliye Nezaretinin örtülü ödeneğini kullandığını söyleyebiliriz. Ancak yazışmalardan zaman zaman aynı anda her iki bakanlığın örtülü ödeneğinin de kullanıldığını anlıyoruz.

Zira, TM'nin askeri istihbarat bölümü Harbiye Nezareti'ne, sivil bölümü ise Dahiliye Nazın Talât Paşa'ya karşı sorumlu idiler. Savaştan önce ve savaş sırasında TM, gazetecileri, yazarları, hatipleri ve din adamlarını kullanarak, İttihatçı karşıtlarına karşı yoğun bir propaganda yürütmüştür.[\[6\]](#)

İTC'nin Dünya Savaşından önce bir devlet politikası olarak örgütlenmeye başlanan Büyük Turan İmparatorluğunu kurma hayali Savaş ile birlikte savaşın olanaklarıyla gerçekleşeceğine dair inanç İTC'ni bu amaçla çalışacak bir örgütün organizasyonunun gerekliliğine de inandırmıştır. Teşkilât-ı Mahsusa bu amaçla kurulmuş olan gizli örgütün adıdır. Örgütün ne zaman ve nasıl kurulduğu konusunda elimizde kesin bilgiler yoktur. Bunun nedeni örgüte ilişkin birçok belgenin imha edilmiş olmasıdır. Örgütte önemli görevlerde bulunmuş Kusçubası Eşref, örgütün 1911-1913 arasında kurulmuş olduğunu söyler. Çeşitli anılarda örgütün 1914 Temmuz sonu Ağustos başında “yeniden” kurulduğuna ilişkin bilgiler vardır. Takma ismi A. Mil olan Parti Sekreteri, konuya ilişkin tartışmaların Balkan yenilgisi sonrası başladığını, kuruluşun Temmuz 1914 sonlarında olduğunu söyler. Tevfik Bıyıkoglu örgütün, *5 Ağustos 1914'te Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın gizli bir emriyle kurulduğunu* bildirir. Kısaca eldeki bilgilerden çıkartılabilecek sonuç şudur ki, 1911 ile birlikte, Enver Paşa etrafında bir grup kendisini bu isimle adlandırmaya başlamıştır. [\[7\]](#)

Soykırımın Yüzüncü yıl çalışmaları çerçevesinde değerlendirdiğimiz bir çalışmada; 2 Ağustos 1914'te ilan edilen seferberlikten sonra Trablusgarp ve Balkan Harplerinden alman dersler istikametinde acil tedbirler alma çerçevesinde TM teşkilatlanmasının gerçekleştiğini “Dâhiliye Nâzın Talat Paşa'nın bilgileri dâhilinde, öncelikli olarak Kafkas cephesinde, bir anlamda gayrinizami harp yürütmek üzere kadrosunu gönüllülerin oluşturacağı birliklerin kurulması, şevki ve sair işlerini koordine etmek üzere, *teşkilat-ı mahsusa merkez-i umûmisi* teşkil edilir. Komisyonda Binbaşı Süleyman Askerî, Emniyet-i Umûmiye Müdürü Aziz Bey [Hüseyin Aziz Akyürek], Dr. Nazım Bey ve Atıf Bey [Kamçıl/Kambur Atıf] yer alırlar.[\[8\]](#) Orhan Koloğlu kuruluş için 5 Ağustos 1913 tarihini verir ve komisyona Dr. Bahattin Şakir'i de ekler. “Teşkilatın üst düzey yönetici kadrosunda bazı ünlü isimler vardı: Yakup Cemil, Dr.

Rusuhi, Süvari Kaymakamı Hüsamettin (Ertürk), Eşref ve Hacı Sami Kuşçubaşı kardeşler, Ömer Naci, Mümtaz, Yüzbaşı Rıza, Nuri Paşa (Mataracı), Eyüp Sabri (Akgöl), Yusuf Şetvan, İzmitli Mümtaz.”[\[9\]](#) Gibi şahsiyetleri sayar. Tefik Bıyıklıoğlu TM’nin kuruluşunu 5 Ağustos 1913 tarihine çekmektedir.[\[10\]](#)

Bir başka çalışmada, Eşref Kuşçubaşı’na dayanılarak, TM’nin 1911 ile 1913 arası bir tarihte gayriresmi olarak adlandırılmaya başlandığını belirterek. Eşref Kuşçubaşı’nın “Teşkilat, ister Batı Trakya Geçici Hükümeti, ister Fedai Zabitan, ister Umur-u Şarkiye, ister Teşkilat-ı Mahsusa ismini taşıсын, lideri Enver Paşa’nın yönetiminde aynı tür faaliyette bulunan aynı insanlardan oluştuktan sonra, bunun bir önemini yoktu.” Sözlerinin altı çizilerek, TM’nin doğuşunu Enver’in Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili olmadan önce kurduğu resmi olmayan örgütlere dayandığını söylenerek TM’nin İttihat ve Terakki ile olduğu kadar silahlı kuvvetlerle de organik bağının olduğu vurgulanır.[\[11\]](#) TM’nin üst düzey görevlileri, harbiye Nazırıyla yakın ilişkilerinden kaynaklı gücüyle ordu birliklerine Enver adına emir de verebiliyorlardı. Aslında teşkilat Erver ile ordu komutanları arasında özel, yarı resmi bir bağlantı oluşturuyordu.[\[12\]](#) Sözleri de TM ile Enver arasında özel ilişkiyi belirtir.

Yapısı

TM’nin Ordu- Parti- Güvenlik üçgeninde birbiriyle iç içe geçmiş, asker- sivil arasında flu ve geçişli bir kadroya sahiptir. Sultan’ın özel bir kararnamesi ile kurulduğu iddia edilse de belgelerin imha edilmesinden dolayı bu kararnameye ulaşamamıştır: “Hususi bir irade-i şahane ile kurulduğu için bünyesi gereği gizli kaldı; bütçesi Harbiye Nezareti tahsisat-ı mesture [örtülü ödenek] faslında idi...Ordunun çok değerli kurmayları, yaşlı ve tecrübeli kumandanları, sivil kesimin fikir, sanat ve edebiyat sahasından ve dini-manevi hayatın seçkin tanınmış şahsiyetleri ve bu arada Türk milliyetçiliğinin kudret-i kuvvet gaye mihrakı Türk Ocakları tam kadro halinde Teşkilatı Mahsusa safında idi,[\[13\]](#) Kısaca toplumun her kesiminden insanlar TM içinde seferber edilmişlerdir.

TM kadrolarının asıl nüvesi 3. Orduya mensup subaylardır. Bu bakımdan TM kadroları *Harekat Ordusu* ve Trablusgarp kadroları ile örtüşür. Özünün Enver'in etrafındaki bu fedai subaylar topluluğunun Balkan savaşından sonra reorganizasyonu olduğunu söylemek mümkün. Bu *Fedai* grubu 1913'te gayri resmi olarak *Teşkilât-ı Mahsusa* diye nitelendiği biliniyor. "Örgüt bu ad altında 1914'te resmileştirilmiş ve (o tarihte) Harbiye Nazırı olduğu için Enver'in doğrudan denetimine verilmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda bu örgütün hem ayrılıkçı hareketlerin, bilhassa Arap eyaletlerindeki bastırılmasında ve hem de Batı Anadolu'daki Rum işyerlerine karşı yapılan terör saldırılarında perde arkasından önemli rolü"[\[14\]](#) olduğu gibi, bu kadrolar 1918 sonrası milliyetçi hareket/milli mücadele kadrolarının da taşıyıcılarıdır.[\[15\]](#) Kaldı ki İTC ve TM kadrolarının uzun yıllara dayanan bir birlikteliği vardır; Aynı dönem okula başlamışlar, aynı dönemde aynı görevleri paylaşmışlar aynı dönemde rütbe alarak yükselmişlerdir.[\[16\]](#)

TM kadroları Makedonya'da *komitacılık* çalışmaları, *Harekat Ordusu* çerçevesi, Trablusgarp ve II. Balkan Savaşı sırasında şekillenmeleri yanında asıl *etnik temizlik* deneyimlerini Savaş öncesi Ege ve Trakya pratiklerinde kazanmışlar ve geliştirmişlerdir. Ermeni Soykırımı sürecindeki en önemli kadrolar Ege ve Trakya pratiklerinde devşirilmiştir: Mahzar Müfit Kansu, Dr. Reşid, İbrahim Bedrettin, Gn. Pertev Demirhan, Sarı Edip Efe, Eşref Kuşçubaşı... gibi.

Toynbee, Ege'den Hıristiyanların *yok edilmesi* konusunda şu bilgileri aktarır; *Batı Anadolu Rumlarına karşı Türklerin saldırıları 1914 baharında yoğunlaştı. Bütün Rum cemaatleri korku salınarak yer-yurtlarından atıldı, evleri, toprakları ve sık sık da taşınır mallarına el konuldu ve bu süreçte insanlar öldürüldü.* Toynbee, (Kuşçubaşı'nın anılarından habersiz), *olayların gelişimi bunun sistematik olduğunu gösteriyor, der. "Terör, sırayla bir bölgeden ötekine yöneldi ve yerel halk kadar Rumeli göçmenlerinden de toplanan ve görünüşte düzenli Osmanlı jandarmasına bağlı 'çete'ler eliyle yürütüldü.* [\[17\]](#) Toynbee'nin kısaca aktardığı bilgiler durumun vahametini anlatan ifadelerdir.

İttihat ve Terakki'nin (İTC) başındakiler Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından - İTC Paşa suikasti ile beraber muhalefeti yok etme şansına kavuşurlar - İktidara el koyup, iktidarı tekellerine almalarından sonra Haziran ve Temmuz içinde güdecekleri genel siyasanın ana çizgilerini tesbit etmişlerdir. Artık sorun bunları hayata geçirmek meselesidir. Burada önemli bir köşe taşı Enver'in Paşa olması ve Harbiye Nazırlığına atanmasıdır. 4 Ocak 1914'te gerçekleşen bu atama ile özellikle ordunun (ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın) yeniden örgütlenmesinde büyük adımlar atılır. Anadolu'nun tümüne yönelik İttihatçı politikalar hayata geçirilmeye başlanır,.. Teşkilât-ı Mahsusa örgütü bu dönemde kurulur veya yeniden düzenlenir. O güne kadar parça bölük uygulamaya konan bazı fikirler tek bir elden planlı olarak, hayata geçirilebilecektir.[18] TM'nın Ege ve Trakya pratikleri Örgütün gelişimini ve kökleşmesini sağladığı gibi Etnik temizlik ve Soykırım konusunda da engin deneyim kazandırmıştır.

"Kuşçubaşı Eşref, verdiği tarihe güvenmek gerekirse, 23 Şubat 1914 tarihinde Harbiye Nezareti'nde Enver Paşa ile bir görüşme yapar. Enver ülkenin içinde bulunduğu çöküş tablosunu çizdikten sonra, tek çıkışın Türk ve İslam aleminin birliğini sağlamaktan geçtiğini söyler. Ülke içindeki gayrimüslimler ise devletin devamından yana olmadıklarını ispat etmiş bulunuyorlardı. Osmanlı Devletinin kurtuluşu onlara karşı alınacak tedbirlere bağlıydı. Teşkilât-ı Mahsusa'nın görevi, *hükümetin.... görünürdeki kuvvetlerinin ve asayiş teşkilâtının kat'iyen başaramayacağı hizmetleri yerine getirmektir.* Kuşçubaşı'nın sözleriyle, *ilk vazife, SADIK'larla HAİN'leri birbirlerinden ayırmak idi*[19]. *Bu doğrultuda, büyük bir plan hazırlamıştık...*"[20] Teşkilât-ı Mahsusa'nın önde gelen ismi teşkilatın mucidinin amaçların özetliyor.

İTC Ege'den *gayri Türk unsurların temizlenmesine* ilişkin geniş planını yaygın bir kadro ile örgütleyerek gerçekleştirir. Bu plan çerçevesinde yok dilen Gayri Türk unsurların sayısı çeşitli şahsiyetlere göre 150.000 ile 1.500.000 arasında değişir. Ayrıca bu unsurların bütün mal varlıklarına el konulduğunu söylemeye gerek yok. Çeşme'de her şeylerini bırakarak bir hafta içinde 40.000 Rum tarihsel topraklarından buharlaşmıştır.[21] Planın askeri

boyutunun yanında İktisadi boyutu da vardır. Bu planının iktisadi boyutunu yönetmek üzere özel olarak Bursa'dan getirilerek görevlendirilen 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, *stratejik noktalara kümelenmiş... gavri Türk yığınakların tasfiyesi* sonucu, sadece İzmir ve civarından 130 bin dolayında Rum'un zorla Yunanistan'a göç ettirilmiş olduğunu aktarır. Celal Bayar tüm bu eylemleri, *milli bir hareket* olarak adlandırmaktadır. Halil Mentеше, İzmir civarından sürülen Rumlar için 200 bin sayısını vermektedir. Bu sayılar sadece Ege bölgesine ilişkindir. Trakya bölgesinden sürülen Yunan nüfusu ise 1919 yılında, Meclis-i Mebusan görüşmelerinde, 300-500 bin arasında verilmiştir.

Kuşçubaşı, sadece 1914 içinde ve savaşın ilk aylarında, *Ege mıntıkasında ve bilhassa sahillerde yuvalanmış ve kümelenmiş olan... Rum-Ermeni nüfus(un)*, sürülen miktarının 1 milyon 150 bin olduğunu söylemektedir. Böylece, *değil sahip, bekçi bile olmadığımız gâvur İzmir* başta olmak üzere tüm Ege *temizlenir*. Kuşçubaşı tüm bu eylemleri *fetih hareketi* olarak tanımlar. 19 Haziran 1918 tarihinde İngiliz İstihbarat servislerince Fransız Harbiye Vekaletine sunulan bir raporda, sürülen ve öldürülen Rumlara ilişkin verilen sayılar, Kuşçubaşı'nın verdiği sayılara yakındır: *Trakya ve Anadolu'dan gönderilen nüfus 1.5 milyonun üstündedir; bu miktarın yarısı ya zor koşullar altında öldüler ya da katledildiler. Türk Memur ve subaylar Hıristiyanların artık Türkiye'de yaşamalarına izin verilmeyeceğini ve Rumların zorla Müslümanlaştırılacaklarını çekinmeden ilan ediyorlar.* Rumların Türklerce el konulan emlâkinin değeri 5 milyar Frank'ın[22] üzerindedir.[23]

Ege'deki kovulmalar konusu ancak savaş sonrasında ilk defa Meclis'in 4 Kasım 1918 tarihli, 11. Oturumunda ele alınmıştır. Ege'de *etnik temizlik* ve ve ardından gelen 1915 sürecini *vatandaşlara karşı cihad* olarak niteleyen Aydın Mebusu Emanuil Emanuilidis Efendi, "Hükümet-i Sabıkanın [eski hükümetin] icraatı hakkında" şimdiki Hükümet'in açıklama yapması amacıyla bir soru önergesi vermiştir. Önergesinde Ermeni Kırımı konusuna değinen Emanuel Efendi, Rum göçüne ilişkin; *"Rum unsurlarından 250 bin nüfus, hudud-u Osmani'den [Osmanlı sınırından] tart edilerek [kovularak] malları müsadere edilmiştir"*, ayrıca, *"550 bin Rum nüfus daha, Karadeniz, Çanakkale, Marmara ve Adalar denizleri*

sevahil [kıyıları] ve havalisinde ve sair mahallerde kati ve imha edilmiş ve malları da zabt ve gasp edilmiştir.[24]

Çeşme Kaymakamı Hacım Muhittin Bey'in zihniyeti bu konuda ilginçtir. Planın bir parçası olarak özel olarak bölgeye atandığının ifadesidir: "Bizce en mühim anasır meselesi, Aydın vilayetinin sahil kısmının çoğunlukta oturan Rumlar meselesi idi. Balkan Harbi es nasında kazandığı kolay galibiyet neticesinde bir taraftan Drama'ya kadar Makedonya'yı gasb etmiş olan Yunanlılar'ın bundan sonra artık Aydın vilayetini bilfiil işgale başlayacaklarına şüphe yoktu. Adalar meselesinden dolayı kendileriyle ergeç mücadeleye hazırlandığımız Rumlar'ında, Yunanistan Makedonyası'nda kalan ve Osmanlı memleketlerine hicret etmek isteyen İslam ehaliye mukabil Yunanistan'la mübadelesi esasına muvaffakat etmesi Yunan hükümetinden talep olundu.

Mösyö Venizelos, istikbale ait muzır niyetleri için bir mümanaat darbesi teşkil eden bu teklifimize iltifat etmiyordu. Fakat o sıralarda Türk unsuru arasında şiddetle hüküm sürmeğe başlayan milliyet cereyanı en ziyade Aydın vilayeti dahilinde tesir etmeğe başlamış ve Yunanlılarla Sırplar'dan ve Bulgarlar'dan gördükleri her nevi zulme tahammül edemeyerek en caniyane işkencelere maruz kaldıktan sonra Osmanlı memleketlerine ilticaya mecbur olan yüzbinlerce İslam muhaciri tarafından yerli Rumlar'a karşı bazı tecavüzlere başlanmıştı ... Yani tahkikat netice gösterdi ki, Rumlar'a zulüm yapılmamış ve zulümden çok cam yanmış İslam muhacirlerinin irtikab ettiği bazı tecavüzler, hükümet tarafından şiddetle menedilmiştir. Nihayet Venizelos, Talat Bey'in noktai nazarını kabul ederek Aydın vilayetinin sahil kısımlarındaki Rumlar'ın Yunanistan'a ve Makedonya İslam ahalisinden arzu edenlerin de Aydın vilayetine nakledilmesi ve menkul mallarına eskisi gibi tasarruf etmek üzere, gayrimenkul mallarının mübadeleye tabi tutulması esası dairesinde müzakerata başlamağı kabul etmişti." [25] Olayların boyutu nedeniyle Yunanistan tarafından sorunun mübadele ile çözülmesi önerilmektedir.

Hacım Muhittin Bey'in oğlu, babasının uyguladığı terörü nakleder, Hacım bey bu

uygulamalarıyla bölge Rumlarını sindirmiş ve pratikleriyle de övünmektedir. “[O]n bin Türk’ün kırk bin Rum üzerinde egemenlik kurarak onları sindirmelerini de daima sitayişle [övünçle] anlatmıştır. Gerçekten on bin Çeşme Türk’ü kırk bin Rum üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bunun sonucunda Balkan Savaşında, Sakız ve diğer Ege adalarında Yunanlı 26 ların saldırıları sürerken, Çeşme Rumları kıpırdamaya ve başkaldırmaya cesaret edememişlerdir. Bunda kaymakam Hacim Bey’in cesur ve bilgili idaresinin de payı olduğunu kabul etmek gerekir sanırım. Kaymakam, daha başlangıçta harbin devletler arasında olduğunu, aynı topraklarda yaşayan toplulukları ilgilendirmeyeceğini belirtmiş ve bir olay vukuunda çoktan yani Rumlardan çok, azdan yani Türkler- den de *az* kayıp olacağını hatırlatmayı ihmal etmemiştir. Balkan Harbinden sonra da Rumların İzmir (Klozomen) yarımadasından Yunanistan’a göçünü hızlandırmak için yıldırma hareketlerine tevessül etmekten çekinmemiştir. Rum manastır ve kiliselerinin, sorumluluğu sarhoş palikaryalara atılarak yakılması gibi. Karadağdaki fener bekçisinin öldürülmesi gibi. Çeşme’ye çok yakın olan Urla’da ise Rumlarla Türkler arasında farklı bir ilişki mevcuttu. Çok saldırgan, hatta şirret olan Rumlar çoğu devecilikle geçinen sakin tabiatlı Türkler üzerinde gerçek bir hakimiyet kurmuşlardı. Bu durumu savaş da değiştirememişti. Hükümet, Rumlar saldırganlıkta çok ileri gittiklerinde Kızıldağ, bu günki Çatalkaya, yörüklerini Urla’ya indirir ve Rumları sindirirdi. Belki garip bir idare tarzı ama gerçek.” [26] Özel görevli Hacim Muhittin Bey, bölgede terör kaynaklarından biridir.[27]

Bölgeye Hacim Bey’den sonra gelen Hilmi Uran tasfiye ve etnik temizliğin boyutunu ortaya serer. Hatıratında Çeşme ve çevresindeki terör olaylarına özel bir yer ayırır:

ÇEŞME kaymakamlığında işe başladığım günlerde artık Balkan Harbi de sona ermiş bulunuyordu: harbi ‘kaybetmiştik. Hemen ardından Osmanlılık camiasında bir çöküntü başlamıştı. Ordularımızın ricatini geniş ve acıklı bir hicret akını takib etmekte ve bir Türk - İslâm muhacereti, daha çok İstanbul üzerinden sel gibi Anadolu’ya akmakta idi... Bu büyük bozgunun ve bir sefalet akım halinde devam eden muhaceretin Anadolu’da ilk tepkisi Çeşme’de Rumlar arasında olmuş, çok ihtiyatlı bir kaç Rum ailesinin durup dururken adalara

gitmeyi isabetli bir hareket bularak Çeşme'den ayrılması bütün Çeşme Rumları arasında şiddetli bir korku yaratmış ve birkaç gün içinde Çeşme ve mülhakatında başlayan bir Rum muhacereti derhal her tarafa yayılarak artık önüne geçilemez bir hal almıştı... Biz Çeşme'de Sakız adasıyla karşı karşıya idik. Mahallî kayıkların Rumları ilk Sakız'a götürmesi üzerine oradan derhal muhtelif Çeşme iskelelerine kayıklar gönderilmiş ve bu da, bir nevi kucak açma kabilinden olarak, Rum muhaceretini teşvik etmişti. Bütün ilçe Rumları, artık birkaç gün içinde Çeşme'den olduğu gibi, kendilerine en yakın ve en münasip iskele olarak seçtikleri, Köste'den, Aşağı Çiftlikten, Agrilya'dan, Reisdere'den ve ıldır'dan Sakız'a gitmeye başlamışlardı. Sonradan bazı Yunan vapurları da gelmiş ve taşımaya yardım etmişti. Bununla beraber, pek çok Rumlar, iskelelerde günlerce vasıta beklemişler ve bugünleri bazıları evlerinde ve bazıları da hep bir arada toplu bulunmayı daha emniyetli telâkki ederek, deniz kenarında, eşyaları üzerinde geçirmişlerdi. Rumlar beraberlerinde istedikleri kadar eşya götürüyorlardı. Buna hiç mümaneat edilmemişti [engel olunmamıştı]. Hattâ bazı Rumlar telâşla az eşya alarak çıktıkları evlerinden, iskelelerde kaldıkları müddetçe, gidip gidip eşya getiriyorlar ve götürebileceklerine kani olduklarını alıp götürüyorlardı. Çeşme'ye İslâm muhacirleri, Rum muhacereti başladıktan ve artık önüne geçilemez bir hal aldıktan sonra getirilmiş ve Rumların terkedip çıktıkları evlere yerleştirilmişti. Çeşme'de Rum muhaceretinin sebebi tamamıyla ruhidir. Bunu, Rumların birdenbire mahiyetini bilmedikleri meçhul bir korkuya' kapılmış ve bilhassa hayatları için herşeyden şüphe eder bir duruma düşmüş olmalarında aramalıdır. Onlar kısa zamanda bu korkuyu birbirlerine aşlamışlardı. Çünkü hiç bir yerde hiç bir tazyika maruz kalmamışlardı. Hiç .bir yerde hiç kimsenin evine en ufak bir tecavüz olmamıştı. Ne muhaceret başlamazdan evvel, ne muhaceret devamınca kimsenin burnu dahi kanamamıştı. Ve hiç bir kimseye yan gözle ve kötü gözle bakan olmamıştı; bu muhakkaktır. Nitekim bu muhaceret birdenbire devletlerarası bir mesele ehemmiyetini de almış ve henüz muhaceretin arkası alınmamış iken Çeşme'ye İstanbul'dan muhtelit bir tahkik heyeti gelmişti. Bu heyet büyük devletlerin İstanbul sefaretleri baş tercümanlarından terekküp ediyordu. Hükümet böyle bir tahkik arzusunu. memnunlukla kabul etmiş ve o vakit Muhacirin Müdürü vazifesini görmekte bulunan Şükrü Kaya Beyi de bu heyetin reisliğine tâyin etmişti. Heyet gelmiş, Çeşme'de bir çok Rum evlerini gezmiş, bir

çok Rumlarla görüşmüştü ve hiç bir evde ufak bir taarruz ve tecavüz işareti bulamadığı gibi, hiç bir Rum da kendilerine şundan veya bundan tazyik gördüklerini söylememişti. Gitmemeleri kalmaları tavsiyesini de reddetmişlerdi. Hattâ bu baş tercümanlardan birisi, muhaceret için mutlaka bir sebep bulmak istiyormuş olacak ki, bir aralık bana dönmüş ve sitemli bir bakışla : “Biz vakıa bir şey bulamadık. Fakat kırkbin kişi de dua ile gitmez” demişti. Evet, öyledir. Kırkbin kişi gerçi dua ile gitmezdi, buna inanmak lâzımdı Fakat yine inanmak lâzım geliyordu ki, kuşkulu dimağlarda muhayyelenin büyüttüğü mevhum bir can korkusu, işte böyle koca bir ilçe halkını yerinden oynatabiliyor ve onları zaptedilemez, durdurulamaz hale getiriyordu. Çeşme’nin bir iki hafta içinde tamamen çehresini değiştiren Rum Muhacereti işte böyle başlamış ve böyle bitmişti.”[\[28\]](#) Hilmi Uran olayları ve uygulanan terörü anlamazdan gelmektedir.

Trakya’dan seçilen Rum mebuslar, savaş sonrasındaki meclis toplantılarında bu durumu meclise taşırlar, ancak bir sonuç elde edemezler: 11 Aralık 1918’de, Tekfurdağı Mebusu Dimistoklis ve Çatalca Mebusu Tokinidis Efendiler, Ayvalık, Edirne ve Çatalca bölgelerinden zorla yaptırılan göçler konusunda da sayılar bildirmişlerdir. Buna göre Edirne ve Çatalca bölgesinde, evleri ve malları yağmalanan ve zorla Yunanistan’a göçe zorlanan Rumların sayısı 300 bindir. Ayrıca bölgede çeteler katliamlar düzenlemişlerdir. Dilekçe sahipleri bölgedeki Ermenilerin de katledildiklerini aktardıktan sonra, yapılan katliamları, Masakar Blanc/massacre blanc olarak tanımlamışlardır. Toplam kayıp 500 bin olarak bildirilmiştir... Efkalidis Efendi, olaylar üzerine Talât Paşaya başvurduklarında, Talat’ın kendilerine, *Biz Türkiye’den kat’iyyen memnun değiliz, biz Venizelos’un fırkasına mensubuz. Yunanistan’a gideceğiz... Niçin bize mücadele etmiyorsunuz?*, biçimindeki ifadelerin yer aldığı telgraflar gösterdiğini aktarır. Bundan daha da önemlisi, milletvekili olmasına rağmen kendi malı mülkü de yağma edilmiştir. Mallarını geri istediğinde ise, yörede kurulmuş komisyona başvurup hakkını orada aramaya yönlendirilmiştir. Dimistokli Efendi Tüm bu kıyımların İttihat ve terakki Hükümetinin Balkan Savaşı sonrası sistemli olarak gündeme soktuğu Türkleştirme politikasının parçası olduğunu söylemiştir. [\[29\]](#) Operasyon’un başarısından dolayı bölge idarecileri ödüllendirilir; Edirne Valisi Hacı Adil Bey [Arda] Osmanlı Meclisi

başkanlığına, Tekfurdağı Mutasarrıfı Zekeriya Zihni Bey [Baj] Edirne Valiliğine terfi ettirilmiştir. Bu şahsiyetler 19151 Soykırım sürecinin aktörleri olarak Patrik Zaven'in exterminators listesinde yer alırlar.

Ege ve Trakya'daki *Etnik temizlik* üzerine tartışmalar "12 Aralık meclis oturumunda da devam etmiştir. Tartışmalara katılan Ermeni Mebus Nalbantyan Efendi, bu temizlik operasyonu ile Ermeni Kırımı arasındaki paralelliğe dikkati çekmiş; *gerçi Türkler tekrar tekrar yapılan zulümlerin, eylemlerin aleyhinde olabilirler, fakat yapılan mezalim Türkler namına yapılmıştır*, demiştir. Eylemler 1913 yılından itibaren izlenen sistemli politikaların sonucudur ve *Türk hâkimiyetini sağlamak*" adına yapılmıştır. Dolayısıyla Türklerin kolektif sorumluluğu söz konusudur[30] Nalbandyan, iki dönemdeki iki süreç arasındaki benzetmesinde haklıdır.

Teşkilât-ı Mahsusa, bağlılık ve sadakatleri daima şüphe ile karşıladığı Türklerden gayri ırk ve milletlerin ekseriyet teşkil ettikleri yerlerde aldığı tedbirlerle, hükümetin görünürdeki kuvvetlerinin başaramayacağı *hizmetleri görmüştür. İç Düşmana* , yani İmparatorluğun gayrimüslim unsurlarına yönelik eylemler, örnekler de görüldüğü gibi I. Dünya Savaşı öncesi başlamıştır. Trakya ve Ege'deki Rum nüfusun terörle sürülmesi, *milli iktisat* politikasının parçası olarak mallarına el konulması... Gibi genel bir planın parçası olarak Ege ve Trakya'da hayata geçirilen bu *etnik temizlik* planı *başarılar* ışığında gözden geçirilerek daha büyük ölçeklisi tarihi Ermenistan'a uygulanarak, *etnik temizlik* Soykırımı taşınmıştır.

Ege ile ilgili bir çalışmada uygulanan bu sistematik terör ve Türkleştirme politikası ayrıntılı olarak incelenir[31]:

Operasyonun iktisadi boyutu çerçevesinde Milli İktisat adı verilen yeni bir ekonomik politikanın uygulanmasına da başlanıldı. Balkan Savaşı sırasında başlayan Yunan mallarına boykot hareketi, imparatorluğun en ücra köyündeki Rum bakkalına kadar genişletildi.

Her şeyden önce, iktisadi yönden güçlenmiş Rumları çökertmek, yıkmak gerekiyordu. İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolları boyunca sıralanan istasyonlardaki bakkalların hepsi Rumdu. Köy, kasaba ve ilçelerdeki bakkal ve ticarethanelerin de tamamına yakını Rumların elindeydi. Geriye kalanları Yahudi ve Ermeniler işletiyorlardı. Türkler ancak büyük ilçelerde ve şehirlerde güçsüz bir biçimde iktisadi varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlardı.

İşte boykot hareketi bu şartlar altında başlatıldı ve ilk ağızda gerçekten başarılı sonuçlar alındı. Görünüşte, bu hareketin hükümetle hiçbir ilgisi yoktu. Avrupa'ya karşı halkın bir tepkisi olarak gösterilmek isteniyordu. Dışarıya karşı böyle bir hava yaratılmaya çalışılırken, İttihat ve Terakki, Rumlarla Yunanlıların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde, örgütleri aracılığıyla *“Türk'ün Türk'ten alışverişi”* ve *“Rum, Yunan tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi”* düşüncesini halka yayıyordu. Türk halkı, Balkan Savaşları'nın etkisiyle boykot hareketini tutmuş, elinden geldiği ölçüde desteklemeye başlamıştı.

İttihat ve Terakki, bu kadarıyla Rum ve Yunanlıların iktisadi güçlerinin kırılmayacağını biliyordu. Bu hareketi birtakım mali ve ticari kurumlarla desteklemezlerse boykot bir süre sonra başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Çünkü ortaya şöyle bir sorun çıkıyordu: Türk halkı ve köylüsü, Rumlarla Yunanlıları boykot ettiğine göre, alışverişlerini, ticari ilişkilerini kimlerle yapacaktı? İhracat Rumların, Yunanlıların, öteki azınlıkların, levantenlerin, Fransız, İtalyan, İngiliz ve Amerikan uyrukluların elinde bulunuyordu Ege'de. Bunların karşısına Türk tüccarıyla Türk ticaret kurumlarıyla çıkmak gerekiyordu. Yoksa, boykot duygusal bir hareket olmaktan öteye geçemeyecekti. Uzun bir süre sonunda yapılanlar unutulup heyecan kaybolunca, Türk halkının iliğini kemiğini sömüren eski düzen yine egemen olacaktı. Böylece boykot hareketiyle birlikte, İttihat ve Terakki bir Türk burjuvazisi yaratmak için çaba göstermeye başladı. Ege'ye özgü bankalar ve kooperatifler kuruldu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra yabancı uyrukluların yürüttükleri işler Türklere devredildi...Rumların ve Yunan uyrukluların bir bölümü, boykottan sonra Ege Bölgesi'nden ayrılmak zorunda kaldılar. Balkan Savaşlarıyla aklı başına gelir gibi olan Osmanlı ülkesinde bundan böyle eskisi gibi kolaylıkla tatlı kârlar elde demeyeceklerini anlamışlardı.

Yine de boykot, Ege’de Rum ve Yunan nüfusunda önemli bir azalma meydana getirmediği gibi, ekonomik güçlerini de geniş ölçüde etkilemedi. Çünkü, Türk ticari ve mali kurumlar daha yeni yeni filizlenmekteydi. Tam anlamıyla etkili olabilmeleri için yıllar gerekliydi...

Tıpkı boykot hareketinde olduğu gibi, tehcirde de hükümet, resmen eylemin içinde değildi. Tehcir, yani göç ettirme hareketi Batı Anadolu’daki İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin örgütleriyle Teşkilatı Mahsusa tarafından el altından yönetilmekteydi. Çeşitli yollardan Rumlar rahatsız ediliyor, yapılan baskılarla göçe zorlanıyorlardı. Teşkilatı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey’in emrindeki Türk çeteleri; özellikle Söke dolaylarında Yunanistan’a ait Sisam Adası’yla sıkı ilişkileri bulunan Rum köylerine baskınlar yapıyorlardı...Tehciri Ege’de merkezi İzmir’de bulunan 4. Kolordu Kumandanı Pertev (Demirhan) Paşa, bu Kolordunun Kurmay Başkam Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile İttihat ve Terakki’nin İzmir Kâtibi Mes’ulü Mahmut Celal (Bayar) Bey yürütmekle görevlendirilmişlerdi. İlk ağızda yüz binden fazla Rum, Yunanistan’a gitmiş ya da Anadolu içlerine sürülmüştü. Bu işlem gelişigüzel yapılmamıştı. Yunan Adaları’na yakın kıyı şeridindeki Rumlarla, Türkleri azınlıkta bıraktıkları bölgelerde oturanlar göçe zorlanmıştı. Bergama, Foça, Çeşme ve Karaburun Rumları göç ettirililerin başında geliyorlardı. Siyasal nedenlerle İzmir içindeki Rumlara dokunulmamıştı. İzmir fazla göz önündeydi. Büyük devletlerin konsolosluklarının bulunduğu bir şehirde göç ettirme işlemine girişmek sakıncalı bulunmuştu.

Aslında tek bir Rum’a bile açıkça “Yunanistan’a git” denilmiyordu. Yalnızca o güne dek görmedikleri birtakım angarya ve yükümlerle Rumların rahatları kaçırılıyor, tedirgin ediliyorlardı. Eli silah tutan Rum gençleri, Amele Taburları adı altında toplanıyor; bunlar yol, orman ve yapı işlerinde çalıştırılıyorlardı...Amele Taburları’yla Rumlar, kontrol altına alınmış oluyorlardı. Angaryaya dayanamayan Rumlar, sonunda birer ikişer ya da toplu halde Yunanistan’a kaçtılar, göç ettiler...29 Ekim 1914’te Birinci Dünya Savaşı’na girince tehcir yeniden başlatıldı. Bu kez kaçan kaçıyor, kaçamayan kıyıda 500 kilometre içerilere sürülüyordu.

Tehcir sırasında Ayvalık[32] iki bölüme ayrıldı. 1914 yılının Mayısından itibaren uygulanmaya başlayan göç işlemi, İzmir bölgesinde sayılan Araplar Deresi'ne kadar olan kesimde başarıyla uygulanmıştı. Araplar Deresi'nin kuzeyindeki Ayvalık ve Yunda (Ali Bey) Adası Rumları, türlü nedenlerle ilk göç ettirme hareketinin dışında kaldılar.

Ayvalık ve çevresinde tehcir hareketi Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar aralıklarla devam etmesine rağmen, yine de Rumlardan tam olarak temizlenememiştir. Ayvalık'a sırf bu sorunla ilgili olarak Talat ve Liman von Sanders Paşalar da gelmişlerdir. 5. Ordu Kumandanı Liman von Sanders, Türk hükümetine verdiği bir raporda, "Yunanlılar göç ettirilmedikçe, ordunun güvenliğini sağlama sorumluluğunu üzerine alamayacağını" bildirmişti. Yorgo Sakkaris Sanders'in "bu gavurları hala denize atamaya muktedir olamadılar mı?[33] Diyerek tehcirin bir an önce başlamasını istediğini kaydeder. 1914 Mart ayında Arap Deresi güneyindeki Rumlar; Balıkesir, Kepsut, Susurluk ve sındırgı gibi Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelere gönderilmişlerdi.

Tehcirler savaş boyunca devam ettirilerek Ege 'deki kalan Rum nüfus ölüm yolculuklarında yok edilmeye çalışılır. 1917 tehcirleri ile ilgili geniş bir belge arşivi bulunmaktadır

Bursa Metropolitisi Dorotheos' un Muhtırası

24 Nisan 1917

Bir kaç günden beri burada yayılan haberlere göre, bir çok başka yerlerde olduğu gibi, Ayvalık'tan da çocuk ve kadınları ile beraber acımasızca tehcir edilen soydaşlarımızın buralara yerleşeceği veya başka söylentilere göre Bilecik veya Yeni-Şehir istikametine gönderilerek orada iskan edileceği haberi dolaşıyordu. Anlaşıldığı kadar, tehcirin ve naklin yetkililikler tarafından mümkün olduğu kadar sesiz yapıldığından, pek bilgi alınmamasına rağmen bugün bir Rum askerden bana doğrudan bilgi vererek bir çok Ayvalıklı ailenin buradan bir saat mesafesinde Bileciğe gönderilip çadırlarda feci halde konaklandığını ve

benden ölmemeleri için ekme  gönderme çağrısı yaptıklarını bildirdiler. Bu haberi aldığım zaman hemen Sayın Vali ve öbür yetkilileri aradım ve bunun üzerine hemen ekmeğın hazırlanıp gönderilmesi için emirler verildiğini tespit etmeme rağmen bunun gerçekleştirildiğini bilmiyorum. Bu sebepten Sayın Validen kendim şahsen zavallı Hristiyanların konaklanma yerine gitmek için izin istedim ve Sayın Vali serbest olduğumu söyledi.

Evvelden yazdığım gibi, geçenlerde açlık ve cefalar yüzünden feci ve korkunç durumda makamıma gelen 25 erkek, kadın ve çocuklardan ağlayarak inanılmayacak geçirdiklerini anlatılar. Sürgün Vayion (Paskalyadan evvelki Pazar) günü başlayıp bütün Büyük Hafta boyunca devam etti ve Aziz ve Büyük Cuma günü genel bir şekilde yayıldı. Sürgüne yollanalar 50-55 kişilik gruplar şeklinde hiç bir şey almaları yasaklanarak yalnız elbiseleri ile yollara döküldüler... şimdiye kadar 180 ölü sayıyorlar...

Bursa Metropolitisi Dorotheos' un Muhtırası

1 Mayıs 1917

Buraya peyderpey varan muhacir Ayvalıklı kardeşlerimiz için geçen ayın 24'sinde yazdığım muhtıranın devamında, Büyük Kiliseye geçenlerde şahsen Bursa ovasında Platanya mevkilisinde buradan bir saat mesafede çadırlarda konaklanan muhacirlere yaptığım ziyaret için bildirmek istiyorum.

Feci durumlarını anlatmaya teşebbüs etmeyip yalnız bu zavallı varlıkların görüntülerinin merhamet dileyen karmakarışık büyük ve küçük yürüyen iskeletlerin olduğunu yazmak istiyorum.

Bu 2500 zavallı mahlukların beni hıçkırıklar ve ağlaşmalar ile teselli bulmak için boş umutlar içinde nasıl karşıladıklarını anlatmam mümkün değildir.

42 gün boyunca yayan yürüyen bu grup Yeni-Şehir'e ve varmak için bir çok gün daha yayan yürümeye mahkûmdur. Bu zavallılara 2 bin kuruş dağıtım ama bu yardım okyanusa bir damla atmak gibidir. Bana bu buldukları mevkiinde kalmalarına ve eğer bu mümkün değilse, bitkin ve çok yorgun olduklarından yürümek kuvvetleri olmadığından burada biraz kalmaları için yalvardılar. Maalesef Vali bir kaç gün için İstanbul'da olduğundan onun temsilcisi Defterdardan yalnız bir kaç gün erteleme alabildik. Yolda çektikleri çileler inanılmaz olup 180 kişi yollarda ölüp hendeklere atıldılar ve bazıları yollarda yarı ölü bırakıldı, doğum veren kadınlar ıssız yollarda bebeklerini bırakıp sürülen konvoyları korkunç jandarmalardan acımasızca dayak yememek için zorla takip etmeye çalışıyorlardı. Şahsım ırkımıza karşı yapılan bu gibi dehşet dolu sürgünleri görmek talihsizliğini geçmişte yaşamamıştım, ama bu duygusuz cellatların bu derecede sert davranışı ve tulumunu hiç bir zaman görmedim. Sürülenlere yaşam yakından geçtikleri yaşam yerlerine girip kendi paraları ile yiyecek almaları bile yasaklanmaktadır. Bu durum yetkili makamlara söylendiğinde aldığımız cevap "bunu başakları düşünsünler" idi. Tarafımızdan sürülenlere kişi başına 100 gram ekmek yollanması için çaba sarf edildi ama bu ekmekler küf ve unun kötü durumundan yenilmez durumdaydı. Evvelde sözü geçen ovada konaklayan grup 500-600 ailelerden oluşmaktadır. Ama her gün yeni guruplar varmakta ve söylediklerine göre takiben gelenler daha çok olup 10-12 kişiye varmaktadır. Geçenlerde yazdığım gibi bunlar kabilelerle nakil olmakta son gurup vatanlarını Paskalyadan bir hafta sonra son kabile terk etmiştir. Ulubat yöresinde buradan iki saat uzaklığında bulunan Tahtalı ve Yılalıcak köylerinde kalıcı olarak 150-200 aile çok yoksul durumda iskan etmişlerdir. Bunlar her gün buraya sadaka almak ve ekmek almak için yayan gelmektedirler. Metropolitliğiz elinden geldiğini yapmakta olup, ama bu derecede yaygın sefalet için imkanlarımız yetmemektedir. Bu arz ettiğim sebeplerden, evvelki muhtıramda söylediğim gibi, kardeşlerimizin karşı buldukları facia ve sefaletleri Büyük Kiliseden yardım dileyip olanları bildirmek vazifesini yapıyoruz. Sürülünler her gün ölmektedirler.

Sözümü söyledim ve konuştum ve arzınızda saygılarımla duruyorum.

Yunanistan Dış İşleri Bakanlığına varış tarihi 17/2/1917

Gönderiliş tarihi 2/2/1917

Protokol Numarası . 1737

Istanbul Yunanistan Elçiliği

Posta ile gönderilmiştir

Haldias Metropolit Giresun Rum halkının trajik durumu hakkında şunları yazmaktadır. Trabzon'un Ruslar tarafından işgali sonrasında Giresun sancağına on binlerce Türk muhacirleri gelip Rum köylerini yağma edip arkalarında kolera ve tifo bırakarak gittiler. Trabzon valisinin eylemi sonrasında Giresun Rumlarına kovalanması başlayıp bilhassa zengin Rumların tevkif edilmesi ve sürgüne gönderilmesi başlamıştır. Çok sayıda Alman subaylarının kont Sholeburg komutası altına varması ile şehirlerde sürgünlere biraz ara vermekle beraber köylerde Hristiyanlara saldırıların artmasına sebep olmuştur. Genel Kurmay tarafından Rumların Karadeniz sahillerden uzaklaştırılma kararı alındığı zaman bu Trabzon valisi ve onun yardımcıları tarafından en kötü şekilde uygulandı. Adı geçen Alman kont Metropolit Alman Elçisinin telgrafını açıklayarak sürgüne gönderilenlerin kalacak yerlerini kendilerinin seçebilecekleri, ne istediklerini beraber alabileceklerini ve mal mülklerinin dokunulmayacağını bildirdi. Bu telgrafa ve üçüncü ordu komutanının teminatlarına rağmen tehcir en feci şekilde 24 saat içinde sürülenlere hiçbir yardım verilmeyerek, hiç bir yiyecek, elbise ve taşıyıcı hayvanlarını almayarak, şiddetli yağmur altına yapıldı. Sürülenler çok güçlü jandarma denetimi altında korkunç soğuk hava şartları altında geçeleri açık sahalarda geçirdiler. Hiç bir mekanda Metropolit ile irtibat kurulmasına izin verilmedi. Sürülen Rumların yerlerinden ayrılmasından sonra evleri ve servetleri Türk memurlar ve halk tarafından yağma edildi. Boşaltılan köylerin sayısı 38 olup

toplam nüfus 28 bindir. Bu nüfusun yaşayabilmesi ayda 600 lira masraf gerekmektedir. Giresun Rum cemaati elinden gelenleri yapmasına rağmen dıştan yardım gerekmektedir.

İstanbul'da Yunanistan Kraliyet Elçiliği fon eksiliğinden yardım gönderme imkanından yoksundur. Her ne halde verilecek yardım gereken masraf seviyesinden yetersizdir. Eğer Kraliyet Yunanistan hükümeti önemli miktarda yardım gönderemiyorsa belki Amerika'daki Yunanlılara yardım çağrısı yapıp Trakya'da, Küçük Asya'da ve Karadeniz'de badireler ve sefalet içinde bulunan binlerce soydaşlarını yardımsız bırakmazlar. Aynı zamanda İzmir Genel Konsolosluğu çevresindeki muhacirler için para yardımı istemektedir ve Kraliyet Dışişleri Bakanlığına telgraf göndererek yardım istediğini bildirmemi dilemektedir. Samsun yardımcı Konsolosu mektupla irtibatın yasaklanması sebebinden buraya gelip durumu anlatacaktır. Olayları Alman, Avusturya ve Amerikan Elçilerine bildirdim.

Kalergis

YUNANİSTAN KRALİYET ELÇİLİĞİ

İstanbul 21/4/1917

Protokol Numarası : 548

Sayın Bakan,

Giresun civarında Rum nüfusun sürülmesi olaylarını evvelki 119 sayılı ve 24 Ocak telgrafımla bildirmiştım aynı konuda 3 Şubat yazımla aynı konu hakkında Kraliyet Dış İşleri Bakanlığına bilgiler göndermişim. Şu anda size bu yerin Rum nüfusun akıbeti hakkında altı rapor yolluyorum. Aralık 1916' dan Şubat 1917 sonu ayları arası seksen sekiz Rum köyü boşaltılıp yakılmıştır (çoğu tamamen bazıları kısmen). Otuz bin soydaşlarımız bunların büyük kısmı kadın, çocuk ve yaşlı olup yanlarına beraber hiç bir şey almadan, kar kış zamanında

Ankara vilayetinin köyelerine sert soğuk hava şartları, hastalıkların yaygın durumu altında ve ilaçlardan mahzur durumunda sürülmüşlerdir. Bu halkın ¼ ölmüştür (çoğunluğu çocuk). Bütün yaşam vasıtalarından yoksun olduğundan dolayı kalan 3/4 halk da mezara doğru yol alacaktır..

Bu sürgünlerin vesilesi Amasya Metropolitinin doğruladığı bilgilere göre sayısı 300 geçmeyen asker kaçağıdır. Tabii ki Türk Hükümetinin görevi bu asker kaçaklarını kovalayıp ve şiddetle cezalandırmasıdır. Ama binlerce mahvolan Rum köylülerin ve yakılan köylerinin günahı nedir? Devletin güvenliği bir bahane olup, her zamanki bilinen bahane, bunun arkasında yine çok zamandan beri kararlaştırılan Rum unsurunun imha edilme planı olup ve bu yapılanlar Ermenilere yapılanların aynısıdır .

İmza

Kalergis

Bir yabancı çalışmada Ege ve Trakya operasyonları sonucunda oluşan tabloyu sunar: “Teşkilat-ı Mahsusa’nın içlerinden birçoğunu ülke dışına sürgün eden bir terör saldırısına da maruz kalan Rum ve Ermeni girişimcileri idi. Sırf batı kıyı bölgesinden, 130.000 Rum Yunanistan’a göçtü. Bunların şirketleri yeni Müslüman girişimcilere verildi.”[\[34\]](#) Araştırmacı burada 130.000 sayısını vermektedir. Ancak hiçbir acının istatistiklere konu olamayacağını aklımızdan çıkarmamız gerekir.

TM’nin Misyonu

Dadrian, Osmanlı savaşa henüz katılmadan İstanbul’da Ermenilere karşı bir birimin TM’nin oluşturulduğunu kaydeder. Bu birimin örgütlenmesinin Ege pratiklerinden edinilen tecrübelerden süzülmesini söylemekte sakınca yoktur. “Savaş başladığında, Ermeniler’i

baskı ve terör altında tutma amacıyla çok gizli görev gücü oluşturuldu. Bu organ Milli Emniyet Müdürü ve Talat'ın yakın arkadaşı Canpolat, Polis Şefi ve Nazır Bedri, onun yardımcısı Mustafa Reşat [Mimaroğlu] ve Milli Emniyet Teşkilatının iki ayrı kısmının müdürleri Aziz [Akyürek] ve Esat [Ahmet Esat Uras] Beylerden oluşuyordu. Bu müdürler, özellikle de, 1915-1917 arasında Emniyet Müdürlüğü 3. Kısım ve *Kısmi Siyasi* şefi, akıcı biçimde Ermenice konuşan ve İstanbul'daki tanınmış ve aydın Ermeniler'e yönelik 11/24 Nisan tutuklamalarının başlıca organizatörlerinden biri olan Bedri ve yardımcısı Reşat, Ermeni soykırımının örgütlenmesinde kesin bir rol oynadılar. Aynı şeyler, yalnızca Milli Emniyet Müdürü olmakla kalmayıp (savaş sırasında, kısa bir süre Dahiliye Nazırı olarak da görev yapan), Osmanlı İmparatorluğu'nun Emniyet ve Jandarma[35] Teşkilatı reisi de olan Canpolat için de söylenebilir. Vilayetlerde, tehirden sorumlu bu jandarma bölük ve müfrezeleri onun yetkisine tabiydi.”[36]

Dadrian, bu toplantıda Britanyalı askeri yetkililerle ateşkes görüşmeleri sırasında Milli Emniyet bürolarından birinin şefi olan ve sonunda, Ermeni soykırımı planının bir taslağını içeren çok gizli bir İttihadçı belgesini teslim etmeye zorlanan Esat Beyin [Ahmet Esat Uras] de yer aldığına işaret ederek, Esat Bey'in tasarlanan soykırımın ayrıntılarının tartışıldığı özel bir oturumun tutanağını tutmakla görevlendirilen kişi olarak, bizzat bir taslağı hazırladığını kaydeder. O toplantının beş iştirakçisi. Talat, Dr. Nazım ve Dr. Şakir, Canpolat ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın gizli faaliyetlerinin planlama ve idaresinden sorumlu Erkanıharp II. Dairesi Müdürü Miralay Seyfi [Gn. Düzgören] dir.[37] Görüldüğü gibi yönetici kadrolar -komite-parti, ordu ve güvenlik çemberinde şekillenmektedir. Zürcher, Taşra parti başkanlarının bazıları, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın* siyasî işler yöneticisi (ve İttihat ve Terakki merkez komite üyesi) Bahaettin Şakir'in yönetiminde *Teşkilat-ı Mahsusa* vasıtasıyla düzenlenmiş olan bu kırıma yardımcı olduklarını kaydeder. [38]

Ancak TM'nın 1915 Soykırım süreci ile ilişkilendirilmemesine özen gösterilir.

2015/Soykırımın Yüzüncü yılı stratejisi çerçevesinde yayınlanan çalışmalarda bu konunun özellikle karartılmasına çabalanır: “Ermeni soykırımını savunan tarihçiler Teşkilat-ı

Mahsusa'nın adını ortaya atmışlardır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın soykırımı gerçekleştirmiş olan örgüt olduğu iddiası, Andonyan belgelerinden yola çıkılarak öne sürülmüştü. Gunter Lewy'nin verdiği bilgilere göre, Teşkilat-ı Mahsusa hakkındaki iddiaların belgelere dayandığı mevzusu tamamen asılsızdır. Ancak kuşku varsayımlarla bu belgelerin olduğunu söyleyenler de ortaya bir belge koyamamışlardır. İddialar tamamen varsayımlara dayanmaktadır. Amerikalı araştırmacı Stoddart'a göre, Teşkilat-ı Mahsusa. Ermenilerin Sınır dışı edilmelerinde rol oynamamışlardı[r].”[\[39\]](#) Yazarın *Teşkilat-ı Mahsusa hala bitmemiştir*. Sözleriyle çalışmasını sonlandırmasının neyi amaçladığı ayrıca incelenmeyi gerektirmekte olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. [\[40\]](#)

Popüler tarihçi ve Gazeteci Orhan Koloğlu'nun yine 2015 faaliyetleri çerçevesinde tanımlayabileceğimiz çalışmasında TM'nin *Ermenilere Karşı Kuruldu Tezinin* çürütülmesine yönelik uzun savunması yer alır. Koloğlu TM'yi Soykırımla ilişkilendirmez: “Son zamanlarda Teşkilat-ı Mahsusa'nın sadece, 24 Nisan 1915'te başladığı ileri sürülen *Ermeni Soykırımı* kampanyası çerçevesinde kurulduğunu iddiaya kalkışanlara da rastlandı. Özellikle bu konudaki Türk resmi belgelerinin açıklanmamış olduğu ileri sürülüyor. Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürme sorununun daha çok Balkanlar ve Arap bölgelerinde yoğunlaşmaya zorladığı bir ortamda Ermeni sorununun ikinci planda kaldığını kabul gerektiği kanısındayım. Zaten Ermenilerin de kendi eylemleriyle sonuç almak değil, Batılı devletleri tahrik edecek olaylarla onların müdahalesini temine çalıştıkları biliniyor.”[\[41\]](#)der.

2015 hazırlıkları çerçevesindeki yeni yayınlanan ve her fani'nin çalışma olanağı bulamadığı Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nda arşiv şube müdürlüğünü yürüten Ahmet Tetik'in çalışması da TM asli yönünü, soykırımla olan ilişkisinin karartılmasına yönelik olup özenle 1915 soykırım Süreci ile TM'nin irtibatlandırılmamasına odaklıdır: “Trablusgarp Harbindeki gönüllü taburlar teşebbüsü, Balkan Harbinde de devam ettirilir. Bu dönemde söz konusu birliklerin koordinasyonu İstanbul Muhafızlığı tarafından gerçekleştirilir. *Teşkilat-ı Mahsusa* adı altında sevk edilecek gönüllü taburlarının vapurla şevkleri için, Başkumandanlıktan *İstanbul Muhafızlığı Erkân-ı Harbiyesine* gereğinin yapılması emri verilir. Bu birliklerle ilgili

yazışmalarda *Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri* ifadesi kullanılır. Bu müfrezelerin komutanları muvazzaf subaylardır... Gönüllü taburlarına kayıt yaptıran gönüllülerle *konturato* yapılarak ücret ödenir... Burada [sözleşmede] açıkça görülen, teşkilat-ı mahsusa müfrezelerini teşkil eden gönüllülerle bir sözleşme-yapıldığı, kendilerine yeterli miktarda para ödendiğidir. İşlerini kendilerinin bedelini ödeyerek sağlamaları da bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan düzenli ordu birliklerindeki personelden ayrıldıklarına işarettir.”[\[42\]](#) Biz buradan gönüllülerin [ki bunlara *çete* denilmektedir] yağmada serbest olduklarını anlıyoruz. Balkan savaşında kullanılan gönüllülerin harbiye Nezaretine gönderilmesinde Müdafaa-i milliye Cemiyeti aracı rol oynarken Cemiyet tarafından gönüllülerle sözleşme yapılmıştır: “Burada açıkça görülen, teşkilat-ı mahsusa müfrezelerini teşkil eden gönüllülerle bir sözleşme yapıldığı, kendilerine yeterli miktarda para ödendiğidir. İşlerini kendilerinin bedelini ödeyerek sağlamaları da bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan düzenli ordu birliklerindeki personelden ayrıldıklarına işarettir.”[\[43\]](#) Harbiye nezareti 16 Mart 1913 tarihli onayıyla gönüllü olarak Harbe Katılacakların Tabi Olacakları yönetmeliği hazırlayarak yaklaşık bir buçuk yıl sonra ilan edilen seferberlikle birlikte kurulan gönüllü birliklerin kuruluş yapılarının neye dayandığını ortaya koymaktadır.[\[44\]](#) TM ile ilgili hazırlıkların 1913 yılından itibaren sistemli olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

TM ile ilgili ilk inceleme niteliğindeki P. H. Stoddard’ın çalışmasında TM’nin “Balkan Savaşı sırasında Rumeli’de yürüttüğü başarısız harekâtlarla başlayarak, Teşkilât-ı Mahsusa’nın faaliyetleri tedricî olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun bütününü kapsadı”ğın söylemesine rağmen, TM’nin sadece dış bölgelerde yaptığı çalışma ve operasyonlardan söz eder. Hatta Kafkaslardaki çalışmalardan söz etmediği gibi. Kuşçubaşı Eşref ile yaptığı uzun mülakata rağmen Ege bölgesindeki Balkan savaşı sonrası ve Birinci Savaş öncesi TM operasyonlardan söz etmez. TM’nin 1915 Soykırım sürecindeki faaliyetlerinden bahsetmekten kaçınarak, bir yandan “Teşkilât-ı Mahsusa’nın dayandığı ideolojik temel ve uygulaması gereken politikalar açık seçik tanımlanmamıştı.” Derken diğer yandan ideolojik amaç tanımlanması yapmaktadır: “Bu teşkilâtın gayesi, bir taraftan bütün İslâmları bir bayrak altında toplamak bu suretle Panislâmizm’e vâsıl olmaktır. Diğer taraftan da Türk ırkını siyâsî bir birlik içinde

bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizm'i hakikat sahasına sokmaktır." [45] İki yargı ile Stoddard kendisiyle çelişme pahasına TM'nin Soykırım sürecindeki ölümcül operasyonlarını es geçer.

Oysa Teşkilat-ı Mahsusa'nın çalışmaları döneminde alenidir ve çete mensupları ortalıkta eğitimlerini yürütmektedirler. Harbiye Nezareti Ordu dairesi Başkan Vekili miralay Behiç Erkin hatıratında "Harbiye Nezareti meydanında çete mensupları[46] talim ediyorlardı." Sözleri bu aleniyeti kaydeder. Teşkilat etrafında örülen giz teşkilatın işlediği suçlar ve bu suçların ve suçluların kurucu babalarla olan kopmaz bağlarıdır. Behiç Bey Hatıratında, TM'nin lağvedilmesine de değinir; "Bir sırasını getirip Enver Paşa'ya bunların zararlarından bahsederek ilgasını teklif ettim; bilâ-itiraz kabul etti. Cayar diye Merkez Komutanlığı'na verilecek emri ben imzalayıp gönderdim. Emrivaki oldu, böylece çeteler de lağvolundu." [47] Sözleri Akçam'ın başlangıçta Harbiye Nezareti bünyesinde kurulan Teşkilât-ı Mahsusa, özellikle Doğu bölgesinde, orduya doğrudan bağlı çeteler oluşturmuştu. Daha sonra, ordu ile bu çeteler arasındaki önemli sorunlar çıkmıştı... Dolayısıyla Şubat sonrası Ordu ile ilişkisi kesilen Teşkilât-ı Mahsusa çetelerinin doğrudan Partiye Bağlı olarak çalışmaya devam ettiğini kabul etmek gerekiyor... Özellikle Ermeni Kırımı sırasında Parti ile Teşkilât-ı Mahsusa arasında çok yoğun bir ortak çalışma söz konusu olmuştur." Sözleriyle uyumludur. [48]

Behiç Erkin, etrafında bir "efsane" örülen İttihat ve Terakki'nin ünlü fedaisi ve savaş sırasındaki Teşkilat-ı Mahsusa komutanlarından Yakup Cemil şahsında teşkilatın yapısı hakkında da önemli bilgiler verir: "Merkez Komutanı Albay Cevad Bey, bana telefon ederek "... Yakup Cemil'i tevkif ettim" dedi. Ben de çok memnun olduğumu söyledim.

Bu meselenin künhüne [aslına] vâkıf olamadım. Enver Paşa'dan kurtulmak için Talât Paşa'nın bu işi teşvik ettiğini söylerler. Maamafih Yakup Cemil hakkında divan-ı harbin verdiği idam kararının hafifletilmesini rica eden Merkez Komutanı Cevad Bey'in tezkeresi altına, o günlerde Harbiye Nâzırı vekili olan Talât Paşa'nın, "Bu gibilerin vücudunun izalesi [ortadan kaldırılması] müreccahdır [tercih edilir]" diyerek idam kararını tasdik ettiğini

Cevad Bey'den duydum. Böylece, Talat'ın bir önemli *kanıtı* daha ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz.

Hakikaten bu Yakup Cemil'in çeteleriyle yapmadığı zulüm kalmamıştır; idamında çok isabet vardır.”[\[49\]](#)

Dönemin istihbarat subaylarından Ahmet Refik (Altınay) de çalışmasında bu durumları daha net ifadelerle belgeler: “Harbin hidâyetinde [başlangıcında] Anadolu'ya İstanbul'dan bir çok çeteler gönderilmişti. Bu çeteler, mahbesten çıkarılan katillerden ve hırsızlardan mürekkebdî. Bunlar Harbiye Nezareti meydanında bir hafta talim görürler, Teşkilat-ı Mahsusa marifetiyle Kafkas hududuna gönderilirlerdi. Ermeni mezaliminde en büyük cinayetleri bu çeteler ika' ettiler [gerçekleştirdiler].” [\[50\]](#)

Ahmet Refik, TM çetelerine ve yapıkları zulümlere dair bilgilendirmeye devam eder: ... Uzun Çerkez Ahmet, öteki mülazım Halil'di. Bunlar Teşkilat-ı Mahsusa marifetiyle gönderilen çete reisleriydi. Hususuyla Halil'in gazâsı daha büyüktü. Bu mücahit mebus Sûdi Bey'in[\[51\]](#) çetesi Ardahan'a girdiği sırada o da Artvin'e gitmiş, bu güzel beldede yaşayan mesut Ermenileri perişan eylemişti. Bu felaketi daha Ulukışla'da bulunduğum zaman işitmiştim. Bir Alman gazetesinin muhabiri menfur [iğrenç] çeteler cinayetlerinden nefret ediyordu:

— Görseniz, diyordu, ne zalimane hareketlerde bulundular! Lanet olsun,...

Alman gazetesi muhabirinin bu sözleri birer hakikatti. Üç sene sonra Artvin'e gittiğim zaman, bunun ne derece doğru olduğunu gördüm. Zavallı Ermeni kadınları, Türk üniforması gördükleri zaman ezile büzüle duvar diplerine sokuluyorlardı... Halil ve avanesi Artvin halkına o kadar zulüm etmişlerdi ki, Ermenilerin teşviki üzerine Rus hükümeti tarafından Sibiryaya sürülen İsmail Ağa, bu bedbaht halkın çektiklerine dilhun olmuş [içi kan ağlamış] , Rus ordusunun ricatını müteakip Ermenileri tecavüzden vikaye eylemişti [esirgemişti].

Çerkez Ahmet, Ermeni fecayii için mühim bir vesika idi. Bu kanlı hadisenin safahatını bizzat failinden dinlemek istedim. Çerkez Ahmet'e Vilâyat-ı Şarkîye'de neler yaptığım sordum. Çizmeli ayaklarım birbirinin üstüne attı, cigarasının dumanlarını karşılarına doğru savurdu:

Bey birader, dedi, şu hal namusuma dokunuyor. Ben bu vatana hizmet ettim. Gidin, görün, Van ve havalisini Kâbe toprağına döndürdüm. Bugün orada tek bir Ermeniye tesadüf edemezsiniz. Vatana bu kadar hizmet ettim; sonra o Talat gibi hergeleler İstanbul'da buzlu bira içsinler, beni de böyle tahte'l-hıfz [muhafaza altında] getirsinler, yok bu haysiyetime dokunuyor![\[52\]](#)

TM çeteleri ve marifetleriyle ilgili kaynaklar çoktur. Bir gönüllü başından geçenleri şöyle nakleder: "Ben de Harbiye Nezaretinde birçok kişi tanırdım. Fakat harpten sonra orası bir neferin, eşiğinden adım bile atamayacağı korkunç bir üniformalar sarayı olmuştu. Birisi bana Merkez-i umumi'nin sivil çeteler yaptığını, bu çetelere bildiklerimizin kumanda ettiğini, gidip doktor Nazım görmekliğimi söyledi. Sivil - askerliği tercih ediyordum. Hafta arası talimden sonra Merkeziumumi'ye gittim. Doktor Nazım bekleme odasına geldi; istediğimi kendisine anlattım. Yüzüme baktı, güldü:*Biz çetelere hapisneden adam alıyoruz, dedi. Senin gibi genç arkadaşların yeri orası değildir.* Bu kâtiler ordusundan birşey anlamadım. Kafamdaki harp şiiri söndü. Tersyüzü gene Harbiye mektebine döndüm."[\[53\]](#) Genç asker öğrenci hayal kırıklığını ifade etmekten kendini alamaz.

Talat ve TM

Ancak Bu işin mimarı olan Talat inkara kalkışmamaktadır: "[U] mumi karargahta *Ermenilerin tehciri* hakkında bir kanun hazırlanarak heyeti vükelâya arz edildi. Ben bu kanunun tamamile tatbiki aleyhinde idim, Jandarmalar tamamen, polisler ise kısmen ordu hizmetine alınmış ve yerlerine milisler [çeteler olarak okuyun] konmuştu. Tehcirin bu vasıtalarla yapılması halinde çok çirkin neticeler elde edileceğini biliyordum. Binaenaleyh is-

tıkbali düşünerek, bu kanunun tatbik edilmemesinde ısrar ettim ve meriyete girmesini de geciktirmeğe muvaffak oldum.”[\[54\]](#)

Cemal ve TM

Bir diğer sorumlu daha itirafta bulunurken kendini mümkün olduğu kadar sorumluluktan uzak tutmaktadır: “Bu sırada başkumandanlık vekaletiyle yapılan muhaberelemlerim, ordunun harp ceridelerinde mahfuz olduğu için, somadan neşrolunduğu zaman anlaşılacaktır ki, ben Ermeniler’in Mezopotamya’ya gönderilmesinden Konya, Ankara ve Kastamonu gibi iç vilayetlerde yerleştirilmesini münasip görüyordum. Fakat devletçe hususi kanuna dayanarak teşebbüs edilmiş olan muameleye itiraz caiz olamayacağından Ermeni muhacir kabilelerinin Adana ve Halep üzerinden Mezopotamya’ya nakillerine mani olunmamasına dair kati emir aldığımdan çaresiz olarak razı oldum. O sırada Elazığ ve Diyarbakır vilayetlerinde Ermeni muhacir kabileler aleyhine tecavüzler yapıldığına dair uzaktan uzağa haberler alıyordum, tehcir muamelesi yalnız mülki memurlar tarafından idare olunuyor ve orduların bu işle hiç ilgisi bulunmuyordu. Fakat başka ordular mıntıkasında muhacirlere karşı yapılan tecavüzlerin benim ordu mıntıkamda da yapılmasına katiyen tahammül edemeyeceğimden bu hususta gayet şiddetli emirler vermeği kendim için bir mecburiyet telakkisi ettim.”[\[55\]](#)

Diyerek kendini savunmaya çalışmaktadır. Oysa kurmay subayı Paşayı yalanlamaktadır: “Bir akşam üzeri Cebeli Dürûz’un ta içerilerinde, harap bir köye geldik.

Viraneler Cemal Paşa’nın şerefine bayraklarla donatılmıştı. Donanmış viraneler, karşılayan, kasideler okuyan, havaya silah atan halk arasında, bağırışlar ve alkışlar içinde çıplak, kara kuru, iskelet halinde insanlar gördüm. Besbelli ki açtılar. Susuyorlardı. Ve alkışlamıyorlardı; alkışlamaya bile takatları yok görünüyorlardı. Cemal Paşayı alkışlamayan veya alkışlayamayan yahut alkışlamayabilen bu adamlar kimlerdi? Merak ettim ve sordum. Göçmenlermiş.

Cebeli Dürûz ordunun zahire ambarıydı ve hasat vakti idi. Her tarafta tepecikler halinde hububat yığılıydı. Konak yerinde Cemal Paşadan istirham ettim: “Şu zavallılara bir iki ton buğday ihsan buyurulsa.”

Cemal Paşa, “Fuad Bey! Sen daha hâlâ anlamadın mı?” dedi. Ordu Erkânıharbiye Reisi kalın kafalıydı ve sahiden daha hâlâ anlamamıştı. Anlamadığı içindir ki kudretli ve semahatli [cömert] kumandanından bunlar için iki ton buğday niyaz etmişti.

Kumandanımın cevabına şaştım ve sustum.”[\[56\]](#)

TM’ın Savaş Öncesi Tarihi Ermenistan’daki Operasyonları

Çetelerin oluşturulmasından hemen sonra, Ağustos ayı ile birlikte Rusya içlerinde askeri eylemlere başlanır. Aynı zamanda bölgede Ermenilere yönelik saldırılar ve katliamlar gündeme gelir. Özellikle Kafkas sınırlarında, Ermeni köylerine, entelektüellerine, politik ve dini liderlere yönelik saldırılar tek tek de olsa Eylül ayı ile birlikte başlamıştır. “Çeteler, asıl görevlerini Ermeni köylerini basmak ve yağma etmek olarak görüyorlardı. Eğer erkekleri ele geçiremezlerse, kadınların ırzına geçiyorlar ve ellerinde para ve değerli olan ne varsa vermeye zorluyorlardı.”[\[57\]](#)

Dadrian, Ermenilere karşı saldırıların Bahattin Şakir’in bölgeye gelmesiyle birlikte sistematikleştiğinin altını çizer: “7 Kasım 1914’de Türkiye ve Rusya arasında savaşın patladığı günlerde, doğu sınır bölgelerindeki Ermeni sivil nüfusa karşı, oraya yerleştirilmiş Teşkilatı Mahsusa müfrezeleri tarafından mezalim başlatıldı. 1914 yılının Eylül ve Kasım aylarında, birtakım Ermeni hedeflerine, köylülerine, aydınlarına, kadınlarına, siyasi liderlerine ve rahiplerine yönelik seyrek saldırılar daha kötü şeylerin habercisiydi. Bu olaylar, Dr. Behaeddin Şakir ve Teşkilatı Mahsusa takımının 1914 Ağustos ayı sonlarında Erzurum’a varışlarına denk düşmektedir.”[\[58\]](#)

Artvin 24 Kasım 1914’de, Ardahan 29 Aralık 1914’de, yani Sarıkamış bozgunundan önce ele geçirilmiştir.[59] Artvin’i ele geçiren Teşkilatı Mahsusa birimlerine, her ikisi de Trabzon’da vazifeli olan, eski topçu zabiti Rıza ve Katibi Mesul ve eski zabıt Nail komuta ediyordu; Ardahan’ı ele geçirenler, Miralay Stange’ın bir alay gücüne sahip gerilla kolu üzerinde kumanda yetkisi olan Behaeddin Şakir tarafından yönetiliyordu. Şakir, Yakup Cemil’in 2.000 haydutundan ve ‘deli’ Binbaşı Halit’in yönettiği ek bir müfrezeden yardım alıyordu. Tümünde, Teşkilatı Mahsusa’nın himayesinde gerçekleştirilen katliamların yürütülmesindeki başlıca suç ortaklarıydı.” der[60]

Erzurum Konsolos Vekilinden (Scheubner-Richter)’den Olağanüstü Misyonla Konstantinopol Büyükelçiliği’ne Erzurum’dan 5 Ağustos 1915 tarihinde yolladığı raporda da aynı kişiler vurgulanır: “...[B]u kişiler Türkler tarafından geçici olarak fethedilen Ardanus, Ardahan, Oltu vd. yerlerde emsalsiz derecede şiddet uygulamış kişiler.”[61] Sözleriyle Teşkilat-ı Mahsusa’nın işlemlerini 1915 te de görevlerini ve işlevlerini sürdürdüklerini ifade eder.

Aslında bir yağma alışkanlığı ebedidir, sadece TM değil yerli halk da bir anlamda yağmacılığın müptelası olmuştur. Erzurum Konsolosu Anders’in 17.1.14 günlü raporunda ilginç bir anekdot bulunur; “Taşrada ardı arkası kesilmeyen ve genellikle cuma namazının veya kasaba pazarının ardından yapılması münasip bulunan bir katliam ve yağma müptelalığı yaratılır. Jöntürk devriminde izzet Paşa kaçar ama bu iptila kalır. Erzurum Konsolosu Anders 16.01.1914 tarihli raporunda Erzurum’da kendinin örgütlediği bir nişancılık yarışmasının silah seslerini duyan ve yine *cümbüş var* sanan yağmacıların, hemen *boş çuvallarla Ermeni mahallelerine geldiklerini yazıyor.*”[62]

TM çeteleri de girdikleri bölgelerde yağmayı meşru görmektedirler, hatta elde ettikleri *ganimetleri* posta idaresi kanalıyla transfer de edilmektedir: “Evelce Artvin’de çete kumandanı iken muharebede görülen cebâneti üzerine Yusufeli’ye iade edilen Galatalı Halil Bey, Artvin ahalisinden epeyce bir meblağ toplamıştır. Postahannede mümaileyhin [adı geçenin] ‘Bayramiç’de pederi Döngelzâde Ali Ağa’ nâmına kadınların boynundan koparılmış

sırf zinet altunlarından ibaret altmış beş bin guruş kıymetinde emanet göndermiş olduğunu kayden gördüm. Cürmün sübûtuna delil olmak itibariyle postahanedeki zabt ve müsaderesi muvafıkla icrası...Dâhiliye Nezareti, bu olayla ilgili olarak Erzurum Valisi Tahsin Bey'e soruşturma emri verir. O da cevabında, Halil Bey'in burada kalmasının uygun olmadığını, İstanbul'a çağrılarak orada divan-ı harbe verilmesini, hem kendisinin hem de Dr. Bahaddin Şâkir ve Hilmi Bey'in münasip gördüklerini açıklar. Dâhiliye Nâzırı Talat Bey, Halil Bey'in hemen tutuklanarak Erzurum'da divan-ı harbe verilmesi, söz konusu paralara ilişkin kayıtların divan-ı harbe gönderilmesi için Posta ve Telgraf Nezaretine yazıldığı, mahkemenin vereceği kararın uygulanmasının doğru olacağını Dr. Bahaddin Şâkir'e bildirir. Buna fırsat bulunmaz çünkü Mısır'a gitmek üzere Halil Bey izin almadan Yusufeli'nden ayrılmıştır.[63] Galatalı Halil Bey'in soruşturmaya uğraması gasptan dolayı değil elde ettiklerini zimmetine geçirmesindedir.

Alman konsolosu Schwarz da 5 Aralık 1914 tarihinde Erzurum'dan yolladığı rapor'unu "Erzurum ili çevresinde Ermenilere karşı yapılan saldırılar" olarak özetler: "Erzurum iline bağlı kırsal alanda yaşayan Ermeni halkı bazı gelişmelerden oldukça rahatsızlık duyuyor ve bu gelişmeleri yeni bir kırımın habercisi olarak algılıyor. Erzurum yaylalarındaki Osni köyünde Aralık ayının birinci gününde üç Türk çete üyesi Ermeniler arasında oldukça saygınlığı olan bir pedere konuk olmuş, aynı kişinin evinde yemek yemiş ve sabahlamışlar. Ertesi günün sabahında pederi köyün çıkışına kadar kendilerine eşlik etmeye zorlamışlar. Köyün çıkışına gelindiğinde ise pederi kurşunlayarak öldürmüşlerdir..."[64]

TM Kafkas Müfrezesi komutanlarından Tefvik Bey'in TM *heyet-i muhteremesine* gönderdiği 6 Eylül 1914 tarihli yazıdaki. "Ben her ihtimale karşı hazırlanmaktayım. Evvela ilan-ı harbi müteakip dahildeki çıyanları körletmek ve bedeni bunların mazarratından def etmek istiyorum."[65] Sözleri TM müfrezelerinin örgütlenme nedenlerini açıklamaktadır.

Erzurum komiser yardımcısı İşvok'un Taşnaklara mensup olduğunu, acil olarak buradan başka bir yere gönderilmesinin yada azlinin uygun olacağı[66] görüşü de bu şekilde anlamak

gerekir.

TM'nin kaynakları: Suçlular- Mahkûmlar

Enver'in savaş öncesi Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak, ordudan ayırdığı subaylara kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'da Osmanlı vatandaşlarının yanında İngiliz ve Rus kontrolündeki topraklardan Müslümanlar da yer alır. Bunlar savaştan çok önce bu yörelerde propaganda çalışmalarına başlarlar. Daha sonra hapishanelerdeki adi suçlulardan ve dağlardaki başıbozuk çetelerinden de yüzlerce ağır suçlu Teşkilat-ı Mahsusa saflarında *vatan hizmetine* alınır.[\[67\]](#)

BahaettinŞakir 1914 yılında Talat'a gönderdiği mektubunda. "Günden güne büyüyen teşkilatımız için ümidvarım. Tecrübe etdik. Her yerde Rus kuvvetlerini bozdu. Şimdiye kadar binden fazla koyun, dörtyüze karib sığır iğtinam etdi. Ruslara dehşet ilka etdi. Ruslar diyor ki bu kılıklı âdemler insan mıdır, şeytan mıdır? Hem sürüleri sürüyor, hem harp ediyor hem de saatde yedi verst gidiyor. Afv edilecek mücriminden (*suçlulardan*) büyük istifade memûldür. Harble beraber çetelerimi düşman ordusuna yanlarına ta'biye edeceğim (*tertibleyeceğim*)."[\[68\]](#)Dikkat edilirse Şakir'in öğünçle sözettiği TM çetelerinin yaptıkları sınırın öteki tarafındaki Ermeni ve Rum köylerinde yağmadan başka bir şey değildir. Sınırın bu tarafında yaptıkları da bundan başka bir şey değildir.

İşe TM müfrezelerinin Mahkûmlar ve kaçaklardan oluşturulmasıyla başlanılmıştır. Daha herhangi bir af çıkmadan Trabzon'da bu uygulama faaliyete geçilmiştir. Seferberlik sona erdiğinde haklarında yapılacak kanuni işlemlerde kolaylık sağlanacağı sözü verilip, vilayette bulunan firarilerin perdepey katılımları kabul edilmekte, emir altına alınmaktadırlar[\[69\]](#). Bu işleri Rıza Bey, Nail Bey ve Cemal Azmi Bey ortak karar alarak yürütmektedirler. [\[70\]](#)

İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası başlıklı bir "Akademik" çalışmada da uzun bir TM

değerlendirmesi bulunmaktadır. Çalışmada teşkilat-ı Mahsusa'nın Vilayet-i Şarkkiye Misyonu ara başlıklı bölümünde: "I. Dünya Savaşı sürecinde Doğu Anadolu'ya Türk Ermenistan'ı gibi yaklaşılması ve böyle adlandırılması çok kötü olayların yaşanacağını habercisi gibiydi. Anadolu'nun hiçbir yerinde % 30'u geçmeyen Ermenilere bu şekilde yaklaşımlar, Ermenileri tahrik etmiş ve Rus ordusu ile anlaşacak kadar ileri gitmelerine zemin hazırlamıştı.

Gelinen bu noktada Osmanlı Hükümeti, birtakım tedbirler alma mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu tedbirlerin bir tanesi de; Vilâyât-ı Şarkkiye Bölgesi'nde, daha önce kuruluşu gerçekleşen Teşkilât-ı Mahsûsa'ya da görev vermek olmuştur."[\[71\]](#) Sözleri bölgedeki TM birliklerinin ikili görevini tanımlamaktadır. Çalışmada TM birliklerinin mahkûmlardan oluşturulmasına da özel bir bölüm ayrılmıştır.[\[72\]](#) "Teşkilât-ı Mahsûsa'nın gönüllü müfrezelerinin [TM çeteleri olarak okuyun] aşiret ve göçmen toplulukların yanında önemli kaynak da mahkûmlardı... Mahkûmlardan istifade edilmesi hiç şüphesiz kanunî yollardan olacaktır. [Ancak yukarıda gördüğümüz gibi Kanuni prosedür beklenmeden uygulamaya geçilmiştir] Bu mânâda Dahiliye Nâzın Talat Bey'in 12 Eylül 1914 tarihinde Van, Bitlis, Musul; Erzurum, Diyarbakır Vilâyetleri'ne gönderdiği tamimde mahkûmlarla ilgili bilgi almak istenmişti... Talat Bey, 31 Ağustos'ta da alman bu kararı Van'da Ömer Naci, Erzurum'da Bahaeddin Şakir, Trabzon'da da Rıza Bey'e de bildirilerek bu konuda dikkatlerini çekmiş ve mahkûmlardan istifade edilmesi noktasında gerekli hazırlıkların yapılmasını bildirmişti[r]... Vilâyetlerin bu tamim karşısında yapacağı işler belli olunca her vilâyet kendi bölgesindeki mahkûmların isim ve suçlarını Bâbiâli'ye bildirmeye başlamıştı. Dahiliye Nezareti bu cevapları inceleyip cevabî yazısını göndererek gerekli işlemlerin zaman kaybedilmeden yapılmasını istemiştir... Vilâyât-ı Şarkkiye Vilâyetleri'ndeki bütün hapishanelerde istihdamları uygun görülenlerin af edildiği bildirilmişti... Mahkûm gönüllüler yalnız Vilâyât-ı Şarkkiye hapishanelerindekileri kapsamıyordu. Aşağı yukarı bütün vilâyetler için bu kararlar geçerliydi. Özellikle göçmenlerin yoğun olduğu vilâyetlerin bu konuda dikkatleri çekilmiştir. Mesela İzmit Mutasarrıflığına yazılan tamimde, tutuklu ve hükümlülerin çetecilik hizmetlerinde gösterecekleri hizmet ve faaliyetleri üzerine af iradesi-

nin çıkacağı, şimdilik takip ve cezalarının tecillerinin münasib görüldüğü belirtiliyordu ki[73]¹⁸³, bu tamim diğerlerinden daha bir başka anlam taşımaklaydı. Bu tamim üzerine İzmit Mutasarrıfı, sancaktaki mahkûmların elverişli olanlarının isim cetvellerini göndermiş, cevabî yazı beklenmeden de mahkûmlardan 285 kişi derhal İstanbul'a gönderilmişti. Mahkûmlar İstanbul'da ya da mahallinde kısa dönemlerde eğitildikten sonra savaşa sürülmekteydi. Zaten çoğu çete faaliyetlerini bildiğinden başarılı ve uyumlu bir süreç geçiriyorlardı. Bunlar savaş meydanlarında da önemli başarılarla katkıda bulunmuşlardır. Talat Bey'in 13 Ocak 1915 tarihli Erzurum Vilâyeti'ne çektiği şifre son derece dikkat çekicidir. Şöyle: *Vilâyet hapishanelerinde mevkuf iken bittahliye çete halinde mücahedeye [kutsal savaşa] sevk olunan aftan faide temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu suretle Kafkasya'da işe yarar iâakall... gönüllü tedarik ve şevki mümkün olacağından Hafız Hakkı Paşa'ya bu cihetin izahıyla muvafakat olunduğu surette hemen vilâyetlerden yola çıkarılmak üzere inbâsı [haber verilmesi]... İttihat ve Terakki Partisi'nin Teşkilât-ı Mahsûsa'sı için bu tür örgütler zararlı ve anlamsız olduğunu söyleyen Köprülü Şerif Bey, Vilâyât-ı Şarkıyye' de gönüllü 'birliklerin organizesi hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır:*

Erzurum'da Bahaeddin Şakir Bey'in oluşturduğu çetelere Haşan İzzet Paşa'nın emriyle IX. Kolordu birliklerinden en seçkin subay ve Erzurum'un en babayiğit erleri verilmiştir." Bunun yanında Köprülü Şerif Bey, bu hususta bir de eleştiri yaparak; *Ben daha sonra bu çetelerin bizim ilerimizde değil, gerimizde dolaştıklarını ve köyleri yağma etmekle uğraştıklarını gördüm. Bu atlı erler süvari tümenimizde ve bu seçkin subaylar kendi bölüklerinde görev yaparlardı. Elbette daha verimli ve daha soylu bir iş görürlerdi demektedir. [74]*

TM'nin bu derece irrasyonel olarak nitelenmesine rağmen bu birliklerin sürekli yetiştirilmesi, takviye edilmesi bölgedeki çalışmalarına ve sakinlerine korku salma ile yağmanın ne kadar önem arzettiğinin ifadesidir. Köprülü Şerif (İldem) bu sözleriyle bir gerçeği dile getirmektedir ancak bir eksikle:TM çetelerinin geride dolaştığı ve yağmaladığı köyler Ermeni ve Rum köyleridir.

TM ve Soykırım

Seferberliğin başlamasıyla birlikte Osmanlı henüz savaşa dahil olmadan Partinin Katib-i mesullerinin TM çetelerinin çalışmalarını organize için büyük ümitlerle çalışma mntıklarına gönderilir: “Merkez-i umumî o sırada herkesin silah altına alınması üzerine merkez azasıyla katib-i mes’ullerinde harbe katılmalarını düşünmüştü. Şimdilik yalnız katib-i mes’uller İstanbul’dan hareketle Erzincan’a kadar gidecekler ve orada emir bekleyeceklerdi. Daha sonra Merkez-i umumî azasından. Doktor Bahaettin Şakir Bey’in Kuzey Kafkasya’ya, Ömer Naci ve Ruşeni Beylerin İran mntikasına, Süleyman Şefik Paşa, Rauf Bey ve Ubeydullah Efendi’nin Afganistan’a hareketleriyle İbrahim İskeçeli Ali Rıza ve Bulgar meb’uslarından Celal vesaire beylerin Rumeli’deki teşkilât gibi muhtelif kollara ayrılan ve Süleyman Askeri Bey’in idaresi altına geçen Teşkilât-ı Mahsusa işine evvela kâtib-i mes’ullerin İstanbul’dan denizden Trabzona ve kara yoluyla Erzincan seferleriyle TM birliklerinin Birinci Büyük Savaş macerası başlar. Alman öneri ve desteğiyle oluşturulan en önemli etkin birlik, öncelikli hedef müttefik güçlere karşı, özellikle Kafkasya’da Rusya’ya karşı, istihbarat ve sabotaj eylemlerini yürüteceklerdir. Ancak bu girişimler hiçbir yerde başarılı olmaz ve Ocak 1915’te bütün ümitler kırılarak TM birlikleri örgütlü çeteleriyle tamamen içe döner 1915 ortalarında TM’nın mümtaz şahsiyetleri Soykırımı organize etmeye çalışmaktadırlar.

Koloğlu, TM birliklerinin Ermenileri engellemeye yönelik olduğunu söylemesi bu birliklerin ikincil görevinin örtülü itirafı olarak okunabilir: “TM’nın bölgede çeteler kurarak Ermeni eylemlerini engellemeye çalıştı. Ancak çeteler önceliği kendi ailelerini kurtarmaya verince etkili olamadılar... Şubat 1915’te Kafkas Cephesindeki Teşkilat-ı Mahsusa’nın faaliyeti hiçbir sonuç vermediğinden Trabzon kumandanlığı lağvedilir ve Bahattin Şakir İstanbul’a döner”[\[75\]](#) “Doktor Bahaettin Şakir Bey İstanbul’da artık Teşkilât-ı Mahsusa’nın haricî düşmanları ilgilendiren işlerinden vazgeçerek memleketin dahili düşmanlarıyla meşgul olmaya karar vermişti.”[\[76\]](#)

“Dr. Bahaddin Şâkir, İstanbul’a gitmek arzusundadır. Talat Bey’e gönderdiği 25 Ocak 1915 tarihli telgrafında bu isteğini açıklar.^[77] İlk gerekçesi, İstanbul’da siyasî ve askerî olayları Erzurum’da dolaylı yollardan öğrenmesidir. Bölgedeki askerî ortamı ve ruh hâlini, buradan uzaktakilerin bilmesi mümkün değildir. Bunu anlamanın yolu askerin ve halkın arasında bulunmaktan geçer. Dr. Bahaddin Şâkir söz konusu hali bilmektedir.^[78] Yaşanan Ardahan bozgunu onu etkilemiş, zafer hülyaları yerini gerçeklere bırakmıştır. Yeniden harekete geçip, zafer kazanmanın peşindedir. Güçleri kendisinin bulunduğu cephede toplamak, bunun yolunu açacaktır. *Saha-i harbi tevsî’ etmeyiniz [Savaş alanını genişletmeyiniz]. Kuvvetleri dağıtmayınız. Şarkdaki işi her şeye tercih ve bu sûrede asırlardan beri mağlubiyetden başka bir şey görmeye alışmamış milleti ma’nen yükseltmek esbabına [sebebine] tevessül etmezseniz [inanmazsanız] madden olduğu gibi ma’nen iflas etmiş oluruz. Harbin merkez-i sikleti ne Mısır ne Basra ve ne de Rumeli’dir... Şarkdır.”^[79] İşte bütün bu hususları görüşmek için Trabzon’a gelip geri dönecek torpido ya da vapurla bir haftalığına İstanbul’a gitmek istemektedir.. Bölgeden geçici bir süre ayrılmasında sakınca olmadığını bildirmektedir. “^[80]*

TM ‘da önemli görev üstlenen A. Cemil, Bahaettin Şakir’in cinayetlerine zemin hazırlayan bir tablo sunar. Bu tabloda hedef Ermenilerdir. “ İşte memleket dahilinde teşekkül eden ve cephe gerisini tehdit etmek üzere olan dahilî düşmanların hazırlıkları ve buna benzer daha birçok vesikalardan anlaşılıyordu. Doktor Bahaettin Şakir Bey bunları İstanbul’da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsi’nin dikkatine koyarak orduyu büyük bir tehlikeden kurtarmak için alınacak tedbirleri müzakere ile meşgul bulunuyordu. Bu müzakereler nihayet tehcir kanununun neşri ile neticelenmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey bir müddet sonra Kafkas cephesine döndüğü zaman yeni vaziyet tamamıyla ortaya çıkmış bulunuyordu. “^[81]

Teşkilat-ı Mahsusa girişiminin büyük başarısızlıkları sonrasında İttihadçı elebaşlar, Dr. Şakir’in ısrarıyla, Teşkilatı Mahsusa için yeni bir misyon belirlediler; Türkiye içinde ve özellikle altı doğu vilayetinde Ermeniler’in imhası.^[82] Alınan kararlar ışığında TM birlikleri yeniden düzenlenir. En önemli karar, artık birliklerin orduya bağlı olmaktan çıkarılmasıdır.

Birlikler bölgede bağımsız hareket edecekler ve Bahaettin Şakir'e bağlı olacaklardır. Künzler, 1915'in ilk aylarındaki bir tanıklığı Soykırım kararının alındığını ifade eder: Bağdat'a seyahatimiz çok yavaş ilerliyordu, kesinlikle Almanların istediği hızda değildi. Seyahatimiz sırasında bir akşam, kabile başı, binbaşı Nafiz Bey Ermeni sorununu gündeme getirdi. Genç Türklerin liderlerinden biriydi; 1908 yılında İstanbul, Taşkışla hücumunda takdire şayan işler başarmıştı. Bu nedenle onun açıklamaları benim için ilginçti. *Biz Türkler, diyordu, Ermenileri ya toptan imha etmeliyiz ya da onları göçe zorlamalıyız. İmparatorluğumuz sınırları içerisinde onlarla beraber yaşamamız imkânsız.*^[83]

Soykırım araştırmacıları, TM'nin Bölgeye geri dönen Bahaettin Şakir tarafından yönetildiğinin altını çizerler: Operasyonları Mayıs sonlarına doğru Erzurum'a geri dönen Bahattin Şakir-çoğu kez onun talimatlarına uymak zorunda olan Vali Tahsin Beyin isteği hilafına- yönetiyordu.^[84]

TM'nin Kafkas müfrezelerinin yanında diğer bölgelere gönderilen diğer müfrezelerde görev yerlerinde başarısızlıklarından dolayı geri dönmüş ve içeriye odaklanmıştır. TM'nin mümtaz şahsiyeti Ömer Naci Mardin'de, Ayn- Wardo'da, Hazax'ta... direnişleri bastırmak ve soykırımı kolaylaştırmakla uğraşmaktadır: Ömer Naci'nin komutasındaki "TM Müfrezesi", Ekim ayı sonlarında Cizre'ye geldiğinde, bölgede Ermenilerin silahlı isyanları baş göstermiştir. Scheubner, karargâh kurma hazırlıklarını ve bazı işlerini halletmek üzere, birliğini Ömer Naci'ye bırakarak, Musul'a gider. İsyân Midyat'a da sıçrar. Bölgede isyancıların üzerine gönderilecek birlik bulunmadığından dolayı, 12. Kolordu Komutanı Halil Paşa, Ömer Naci kuvvetlerinin isyanı bastırmak üzere görevlendirilmesini Başkumandanlık Vekâletine yazar.^[85] Ömer Naci de bu görevden kaçınmaz, o sırada Cizre'ye gelecek olan 51. Tümen birliklerinden bir tabur, bir seri dağ topunun emrine tahsisini ister. Talebi kabul edilir. Ömer Naci, emrindeki kuvvetlerle isyanı bastıracaktır. Harbiye Nâzırı da isyanın hemen bastırılmasını ister ancak öncelikle, isyancıların hayatlarının emniyette olacağına teminat verilerek ellerindeki silahların toplanmasından yanadır.^[86] Rauf Bey müfrezesi de soykırım sürecinde o bölgededir.

Osmanlı müttefiki Alman komutanların TM operasyonları ile ilgili üstlerine verdikleri bir çok rapor bulunmaktadır. Bu raporlar TM'nin Soykırım sürecinin en önemli aktörlerden biri olduğunu belgeler: Yarbay Stange^[87], Erzurum'dan sürülen Ermenilerin akibetleri hakkında şunları bildirdi: *"Bu Ermenilerin tamamının Mamahatun (Tercan) civarlarındaki çeteler (gönüllüler), aşiretler ya da benzer gruplar tarafından öldürüldüğü kesindir ve bu cinayete askerî refakat göz yummuş, hattâ yardımcı olmuştur. "Ermenilerin imhası diye, yazdı sonra Stange, Bal gibi örgütlenmiş ve ordu mensuplarının yardımı ve gönüllü çeteleri tarafından gerçekleştirilmiştir."*^[88]

Bir başka alman görevli Bergfeld 9.7.1915 günlü raporunda: "Tehcir edilenlerin nakil esnasındaki güvenlikleri konusunda Vali bana rahatlatıcı garantiler verdi. Valinin, kendi yetki sınırları dahilinde Ermenilerin başlarına bir şey gelmeyeceği konusundaki azim ve isteğine de güveniyorum. Bununla beraber diğer bölgelerde Ermenilerin yok edilmesinin düşünüldüğü yolunda belirtiler var. Ayrıca söylentiye göre Ermeniler, Erzincan ile Diyarbakır arasındaki dağ geçidinde Kürtler tarafından katledilmiş ve Erzurum ile Bayburt dolaylarında ise liderleri Fransızca konuşan büyük soyguncu çeteleri görülmüştür. Yine de şimdiye kadar tamamen güvenli olan bu civarda büyük çetelerin oluşması dikkat çekicidir."^[89]

Alman görevliler raporlarında TM birliklerinin infazlarını ve infazcılarını da belgelerler. Alman arşivlerinde bu konuda da birçok örnekler bulunmaktadır: "Resmî üniformaları içindeki askerleri, zaptiyeleri ve jandarmaları teşhis etmek zor değildi. Buna karşın özel olarak soykırımı tertiplemek için bir araya getirilmiş ve Şakir tarafından yönetilen özel örgüt (Teşkilât-ı Mahsusa) ise büyük oranda gizlilik içerisinde hareket etti. Bunların ne sosyal kökenleri ne de etnik kökenlerini hemen tespit etmek kolaydı. Buna rağmen, Alman kaynaklarında bunlar hakkında da bilgiler bulunur, bazen başıbozuk, bazen çete ya da eşkiya olarak tanımlanırlar. Aralarında katliamlar için serbest bırakılan çok sayıda ağır suçlular da vardır.

Bu konudaki ilk uyarı kurbanların kendilerinden geldi. Wangenheim, hadiseler için Ermeniler tarafından sorumlu tutulandan söz ederken şunları yazdı: “Milis kuvvetleri adı altında askerî biçimde örgütlenmiş düzensiz Türk kuvvetleri ve yağmacı çeteler; köylerde oturan Ermeni nüfusa karşı girişilen birçok yağmalama, hırsızlık için adam öldürmeler ve diğer taşkınlıklarda suçlu görülmektedir.”[\[90\]](#)

Konsolos Bergfeld, Trabzon’dan şunları bildirdi: “Söylentiye göre Ermeniler, Erzincan ile Diyarbakır arasındaki dağ geçidinde Kürtler tarafından katledilmiş, Erzurum ile Bayburt dolaylarında ise büyük soyguncu çeteleri görülmüştür. Yine de şimdiye kadar tamamen güvenli olan bu civarda büyük çetelerin oluşması dikkat çekicidir.”[\[91\]](#) Konsolos Röşler, “Türk hükümeti” diye yazdı, “gönüllü Çerkesleri aldı ve Ermenilerin üzerine saldı”.[\[92\]](#)

Elçi Wangenheim 1915 Temmuzunda Tel-Ermen’de Ermenilerin öldürülmeleri hakkındaki raporunu Alman albayı Mikus’un ifadelerine dayandırdı: “Milis ve jandarma cinayetlere muhtemelen katıldı, en azından seyirci kaldı. Nusaybin ve Tel-Arman arasındaki yedek birlikler (bırakılan hükümlüler) dahil olmak üzere, katliamdan coşkuyla sözettiler, katliam yapılan bir Ermeni köyü tamamen yağmalandı.”[\[93\]](#) Konsolos Röşler[\[94\]](#) ise, “Türk hükümeti mahkûmları serbest bıraktı ve onları asker üniformaları içine sokarak tehcir konvoylarının geçtiği yerlere gönderdi,” diye yazdı.”[\[95\]](#)

Alman arşivlerinde batılı gazetecilerin tanıklıklarına dair belgelerde bulunmaktadır. Gazeteci Tyszka’nın 30 Eylül 1915 günlü raporu[\[96\]](#) tanıklığa ilişkindir: “Bayburt, Maraş, Şebinkarahisar, Ankara, Malatya gibi Ermenilere katliam yapılan yerlerde, erkekler ailelerinden ayrıldı. Kadınlar telâşla toplayabildikleri şeylerle yola çıktılar. Çeteler savunmasız insanları takip etti, onları canları istedikleri gibi soydular, ırzlarına geçtiler ve öldürdüler. Çanakkale’de savaştan ve kısa bir süre için başkente gelen bir Tuğgeneral, Trabzon ve Sivas’ta yaşayan akrabalarının Türklerin Ermenilere yaptıkları katliamlar hakkında yazdıklarını gözyaşları içinde anlatıyordu.”[\[97\]](#) Tyszka, tanıklığına bir Türk generalin gözlemini de eklemekten kendini alamaz. AB s481

MT'nın Boyutu

TM'nın boyutu sorusu, kuruluşu ve faaliyetleri konusunda yüksek düzeyde gizlilik egemen olduğundan, hep cevapsız kalmıştır. 30.000 ve 34.000 arasında tahmin edilmektedir.[\[98\]](#)

DIPNOTLAR

[\[1\]](#) O *ruhu* Teşkilat-ı Mahsusa başkanlarından Halil (Kut) “Talebelik yıllarında Enver ve Hafız Hakkı ile konuşurken Makedonya’dan bahseder, orada teşkilât yapmanın ve çetelerle dövüşmenin hayallerini kurardık. İmparatorluğun başına dert olan çeteleri yola getirmekle devlete karşı hizmet içinde olacağımıza inanıyor ve daha sonraki ideallerimiz için de Makedonya’yı biçilmiş kaftan buluyorduk” sözleriyle nakleder. O ruh savaş öncesi ve sonrasında Osmanlı coğrafyasını kan gölüne çevirecektir.

[\[2\]](#) Galip Vardar, İttihad ve Terakki İçinde Dönenler. Ed. S.N. Tansu, YZY yayınları, s 387-388

[\[3\]](#) Hamit Bozarlan, türkiyede devlet komitacılık ve çetecilik konusunda birkaç hipotez Resmi Tarih Tartışmaları-1 Ed. F.Başkaya, Özgür Ün. Kitaplığı 2005. S 181.

[\[4\]](#) Ternon, bir Soykırım Tarihi, haz. R. Zarakolu, Belge, 2013 s 272

[\[5\]](#) Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul 1918-1923, iletişim 2008 s 145

[\[6\]](#) Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul 1918-1923, iletişim 2008 s 146

[\[7\]](#) Taner akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İmge,2002, s 169-171

[8] Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkiyye Dairesi) Tarihi cilt I: 1914-1916, İşbankası Y. 2014, s 15

[9] Orhan Koloğlu, Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya Kırmızı Kedi Y. 2012 s 98

[10] Orhan Koloğlu, Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya Kırmızı Kedi Y. 2012 s 89

[11] Atilla Çeliktepe, Teşkilat-ı Mahsusa'nın siyasi Misyonu, IQ 2002, s 73-74-75

[12] Philip H. Stoddard, Teşkilat-ı Mahsusa, arma, 2003, s 62

[13] Kutay, Cemal (1983). *Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*. Cilt 3. İstanbul: Kültür. Sayfa 1491. Akt. Vahakn N. Dadrian, türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı, tpolu Makaleler 2, Çev. Attila Tuygan Belge Y. 2005 s 80

[14] Erik Jan Zürcher Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev Y.S. Gönen, İletişim.2002 s 162

[15] Bozarslan, miilietçi hareket/ milli mücadele dönemindeki TM kalıntılarına da dikkat çeker: İstiklâl Harbi'nin de, en azından 1921'e, yani Batı bölgesinde az-çok merkezî bir ordunun kurulmasına kadar, çetecilik temelinde geliştiğini görmekteyiz: İstiklâl Harbi çeteciliği, büyük bir ölçüde bürokrasi ile eşanlı olarak kabul edilen "okumuşlar katmanını" hor gören plebyen bir niteliğe sahibdi. Subay kökenli İttihatçılıkla ihtilafli ilişkilerin oluşmasına yol açan bu plebyenlik, aynı zamanda da, asker eşraf ve ulema kökenli Birinci Cihan Harbi dönemi İttihatçılığını devam ettirmekteydi. Bu dönemdeki çete üyelerinin de büyük bir kısmının devlete oranla nispi bir özerkliğe sahip olan ve "cemiyet"ten, özellikle de eşraftan ve ulemadan gelen simalarla güçlenen Teşkilât-ı Mahsusa'dan geldikleri, devleti devlete rağmen kurtarma programını devam ettirdikleri söylenebilir. Bu anlamda, çetecilik, belli bir oranda, kendini, Cihan Harbi İttihatçılığının ya zihnî ya da de organik devamı olarak algılamaktaydı. Ne var ki, kriz ve dağılma, İttihatçılığın

uğradığı prestij kaybı, İstiklâl Harbi'ni destekleyen Sovyetler Birliği'nin varlığı ve Üçüncü Enternasyonal yoluyla yoğun bir propagandaya girişmiş olması... gibi faktörler, devletin ne olduğu ya da ne olması gerektiği konularında çeteler arasında da ciddi yol ayrımlarına yol açmıştı. Bu nedenle, Çerkez Ethem misalinin de gösterdiği gibi, bazı çeteler kendilerini, sosyalizm, İslâmcılık ya da Türkçülük arasında ihtilafli sentezlerle meşrulaştırmışlardı. Hamit Bozarlan, türkiyede devlet komitacılık ve çetecilik... s 182-183)

[16] Erik Jan Zürcher, Milli mücadelede İttihatçılık, Çev. N. Salihoğlu, İletişim,2003 s 108

[17] Arnold J. Toynbee, The Western Question in Greece and Turkey NY 1970 s 36 dan akt
Taner akçam, İnsan Hakları s 189

[18] Taner akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İmge,2002, s 186

[19] Eşref Kuşçubaşı, anılarında bu toplantıların Mayıs, Haziran ve Ağustos 1914 tarihlerinde de devam ettiğini söyler. Toplantılara, İttihat ve Terakki Partisinin *Anadolu'daki "mutemet... değerli, fedakâr, vatansever unsurları" da "birer vesile ile İstanbul'a çağrıl(arak) dahil edilmişlerdir. Önemli olan bu toplantılardan, kabineye dahil bazı zevatın bile malumatı olmamasıydı Cemal Kutay, Birinci Dünya... s 18'den aktaran Taner Akçam, İnsan Hakları...s 187*

[20] Cemal Kutay, Birinci Dünya harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi, 1964 s 18. Akt. Taner akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, aynı yerde

[21] "evlerde götürülemeyip de Rumlar tarafından öylece bırakılan eşya da bir müddet, evler gibi sahipsiz kalmıştı. Bu gibi sahipsiz eşya, hiç hırsızlık olacağı akla bile gelmeksizin, evlere girilip almıyor ve götürülüyordu ve bunu kimse gayri ahlâkî telâkki etmiyordu. Çünkü bu eşyaya âdeta mubah bir mal gözü ile bakılır olmuştu. Hilmi Uran Hatıralarım, Ankara 1959, s 72

[22] 1 FF= 22.4 Os Lirası. 1914 yılı Osmanlı Bütçesi 35.329.950 Os lirasıdır.

[23] Taner Akçam, İnsan Hakları...s 191-2

[24] Emanuil Emmanuilidis, Osmanlı'nın son Günleri, Belge, 2014

[25] Babam Hacim muhittin Çarıklı, Bir Kuvay-ı milliyecinin yaşam Öyküsü, Turgut Çarıklı, haz. Y. Hakan Erdem, Boğaziçi üniversitesi y. 2005 s 78-80

[26] Babam Hacim muhittin Çarıklı, Bir Kuvay-ı milliyecinin yaşam Öyküsü, Turgut Çarıklı, haz. Y. Hakan Erdem, Boğaziçi üniversitesi y. 2005, s 27

[27] Hacim Muhittin Bey'in Kemalist dönem görev yerlerinden biri bir başka terör kaynağı *İstiklal Mahkemesidir.*

[28] Hilmi Uran Hatıralarım ankara 1959 s

[29] Taner Akçam, İnsan Hakları...s 192-194

[30] Taner Akçam, İnsan Hakları...s 194

[31] *Nurdoğan Taçalan Ege'de kurtuluş hareketi Başlarken bilgi Y. 2007 s 7- 84*

[32] 1914 yılında Ayvalık'ın ekonomik, toplumsal ve kültürel durumu şöyleydi: Kasabada 22 zeytinyağı fabrikası, 1 pirina fabrikası, 15 büyük sabunhane, 6 un değirmeni, çoğu buharla çalışan 80 debbağhane vardı. Bunlardan başka Ayvalık'ta 6 eczane, 20 doktor, 10 avukat bulunuyordu. 30 bini aşkın nüfus, 5.500 binada yaşamaktaydı. Sayısı 500'e varan ticarethanesiyle Ayvalık; işlek, hareketli bir beldeydi. Nüfusun tamamına yakını Rum olduğu gibi, fabrikalar ve öteki işyerleri de onlara aitti. Yunan harfleriyle kitap, dergi ve gazete

basan iki matbaa faaliyeteydi. Bu matbaalarda *Kirikis* adlı günlük bir gazete ile *Eolikos Astir* adlı on beş günlük bir dergi yayımlanıyordu.

[33] Yorgo Sakkaris KİDONİE'nin TARİHİ. Yayınlayan Faydalı Kitapları Yayınlama Cemiyeti (Atina) 1920. Liman von Sandres'in söyleyişi sayfa 210'da

[34] Erik Jan Zürcher, Modern Türkiye'nin Tarihi, Çev. Y.S. Gönen, letişim, 2006. s 184

[35] Savaş dönemindeki Jandarmayı profesyonel asker olarak düşünmemek gerekir. Cephaden kaçabilmek için "açıkgöz" siviller seferberlikte askerlik hizmetini jandarmada geçirmektedirler.

[36] Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, çev. Attila Tuygan, Belge Y.2004 s 28

[37] Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, çev. Attila Tuygan, Belge Y.2004 s 28

[38] Erik Jan Zürcher, Modern Türkiye'nin Tarihi... s 171

[39] Şükrü Altın, Teşkilat-ı Mahsusa, Bir Gizli Teşkilatın Öyküsü, İlgi kitap, 2014, s 187-188

[40] Şükrü Altın, Teşkilat-ı Mahsusa... s 370 bu cümleden, 1960 Askeri darbesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis Başkanının Enver'in damadı Kazım Orbay olması, 1960'ta oluşturulan restorasyon hükümetlerinde celalettin Uzer ile vefik Prinççioğlunun yer alması, 1980 askeri darbesinden sonra oluşturulan meclis'e Adana temsilcisi olarak Turgut Yeğena'nın seçilmesi tesadüf olmasa gerek.

[41] Orhan Koloğlu, Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya Kırmızı Kedi Y. 2012 s 132

[42] Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi cilt I: 1914-1916, İşbankası Y. 2014, s 6-7

[43] Ahmet Tetik, aynı yerde

[44] Ahmet Tetik, aynı yerde

[45] Philip H. Stoddard, Teşkilat-ı Mahsusa... s 56

[46] Behiç Erkin bu gibi çetelerin “milli mücadele” döneminde de kullanıldığını ve bu nedenle İsmet İnönü’nün Genel Kurmay ‘. Başkanlığını kabul etmediğini kaydeder. Ancak İnönü’den çekindiğinden Mustafa Kemal’e sığınır: “Bu aralık Anadolu’da, ordudan ziyade, çete şeklindeki gayr-i muntazam kuvvetlerle iş görüldüğünden ve ben bu gibi teşkilatın öteden beri aleyhinde olduğundan, bunlarla uğraşmaktaki müşkilâtı düşünerek, Genelkurmay İkinci Reisliği’ni kabul etmek istemiyordum. Mustafa Kemal Paşa’ya, *İsmet Bey, benimle işbirliği yapmadı diye gücenir, siz lütfen bunu irade buyurunuz* dedim. Paşa, *Merak etme, ben ona izah ederim* cevabını verdi.” Behiç Erkin Hatırat 1876-1958, Haz. Ali Birinci, TTK 2010 s 192

Kasap Osman lakaplı Hüdavendigâr [Bursa] ve havalisi Kuvâ-yı Tedibiye ve Akıncı Kumandanı ve Heyet-i Mahsusa Azasından Miralay Osman’ın ankaralı İstiklal Mahkemesinde yargılanması sırasında 9 Ağustos 1340 günlü savunmasında da suçlulardan oluşturulan çetelerden nasıl yararlandıklarını nakleder: “Gaye-i milliye’nin mebdesinde âtik Hüdavendigâr vilâyeti hududu dahilinde, bundan başka Biga, İzmit ve Bilecik sancakları da dâhil olduğu halde Hüdavendigâr ve havalisi Akıncı Kollan ve Kuvâ-yı Tedibiye ve, Alay (172) Kumandanı iken o hakir görülen kâtil âmidlerden 101 / senelikleri zabıt, 15 senelikleri Çavuş, 10 senelikleri onbaşı, beş / senelikleri nefer tayin etmek suretiyle tevsian müfrezeler teşkil ve Y gaye-i milliye hizmet ve fedakârlıklan sayesinde Konya, Bolu, Yozgat ve Manyas (‘ın) küçük ve büyük bilcümle isyanlarını itfada • ve bu hakimlerin hizmeti ile amâl-i milliyeyi istihsale

muvaffak olduk.” Delibaş isyanının bastırılması sırasında Kasap Osman’ın yarattığı terörden sonra konya’da o tarihte Konya’daki çocuklar Osman Bey geliyor diye korkutuluyordu Mete Tunçay, Eleştirel Tarih yazıları, Liberte y. 2005, s 109-110

Sivas Kongresi üyesi ve İttihatçıların ve Kemalistlerin Sivas mebusu Rasim Başara Kuva-yi Seyyare’nin misyonunun daha Sivas kongresinde belirlendiğini Mustafa Kemal’in şu sözleriyle doğrular: “Düşmanlarımızdan büyük devletlerin üzerimize ordular sevkile yeni baştan bir mücadeleye girmelerine bugünkü dahili ve askeri vaziyetleri asla müsait değildir. Bundan emin olmak lazımdır. Bizim mukavemetimize karşı ellerinde kullanacakları yegane kuvvet, yegane silah Yunan Ordusudur. Bir taraftan birkaç ay Gerilla muharebesile düşmanı işgal eder, diğer taraftan da yeni baştan ordumuzun tanzim ve takviyesile muntazam bir cephe teşkil edersek biraz geç de olsa Yunan ordusunun behemmal hakkından geliriz.” Rasim Başara, Kıymetli Bir Hatıra, Tasviri Efkar,29 Ekim 1943

[47] Behiç Erkin Hatırat 1876-1958, Haz. Ali Birinci, TTK 2010 s 192

[48] Taner Akçam, İnsan Hakları...s 175

[49] Behiç Erkin Hatırat 1876-1958, Haz. Ali Birinci, TTK 2010 s 154-55

[50] Ahmet Rekif, İki komite İki Kıtal, Kebikeç Hz H. Koyokan,1994, s 27

[51] Sudi Bey Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesidir.

[52] Ahmet Refik, İki komite İki Kıtal.. s 41-42

[53] Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, Remzi K.1938, s 35-36

[54] Talat Paşanın Hatıraları, neşreden Enver Bolayır, Günen y. 1946, s 63-64

[55] Cemal Paşa, Hatırat, haz. Metin Martı, arma 1996, s 369

[56] Ali Fuat Erden, Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Harıraları, İş kültür y. 2003, s 270

[57] Taner Akçam, İnsan Hakları...s 241

[58] Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, çev. Attila Tuygan, Belge Y.2004 s 115

[59] Ali İhsan Sabis , Harb Hatıralarım 24. 11. 1914 'de TM'dan Rıza Bey Müfrezesi Artvin şehrini ele geçirdi[ğini] kaydeder. Ali İhsan Sabis, Harb Harıralarım, Güneş M. 1951, s 95

Sabis: "Bugün 29.12.1914 de Stange müfrezesiyle Bahaddin Şakir ve Yakup Cemil gönüllü kuvvetleri Ardahan'a girmişlerdir." Ali İhsan Sabis, Harb Harıralarım... s 147

[60] Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller... s 114-115

[61] Wolfgang Gust, Alman Belgeleri... s 348

[62] Serdar Dinçer, Alman Belgelerinde Alman - Türk silah Arkadaşlığı, iletişim Y. 2011 s 286-287

[63] ATAŞE, BDH Kol., Kls.246, D.1022, F.l-90, BOA, DH.ŞFR., D.459, V.39(l), BOA, DH.ŞFR., D.49, V.240(l)

BOA, DH.ŞFR., D.460, V.78 ATAŞE ve BOA'dan verilen referanslar Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa çalışmasından alınmıştır.

[64] Wolfgang Gust, Alman Belgeleri, Ermeni Soykırımı 1915-1916, Alman dışişleri Bakanlığı

Siyasi arşiv Belgeleri, Çev Z. Hasançebi-A. Takcan, son red. S. Adalı- S. Çetinoğlu, Belge Y. 2012, s 195

[65] BOA, DH. ŞFR, D.48, V. 235 ve 267

[66] BOA, DH. ŞFR, D.440, V 121(1)

[67] Serdar Dinçer, Alman Belgelerinde Alman - Türk silah Arkadaşlığı... s 359

[68] BOA, DH.ŞFR., D.442, V.31 (1,2); ATAŞE, BDH Kol., Kls.246, D.1022, F.1-19; Arif Cemil, age, s. 48

[69] ATAŞE, BDH Kol., Kls.249, D.1036, F.9

[70] Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa... s 285

[71] Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası, Ötüken Neşriyat, 2005, s 80*

[72] Aydoğan, çalışmasının sunuşunda anlayamadığımız garip bir düşünce ile “kullanılan arşiv belgelerinin bazılarında dosya ve vesika numaraları değiştirilmeden verilirken bazılarında belge ve numaraları farklı verilmiş ve bununla bilim hırsızlığının önüne geçilmeye istenmiştir. Bu uygulamamız işin özünde bir aksaklık oluşturmamaktadır. “sözlerine yer vermiştir. Bu ibretlik bir düşüncenin Türk akademileri ve akademisyenlerinin düzeyini belirlemede olduğunu söylemeden geçemedik.

[73] BOA DH. ŞFR D. 451, V. 12(1)

[74] Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası... s 79-93*

[75] Orhan Koloğlu, Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya Kırmızı Kedi Y. 2012 s 137

[76] Arif Cemil, Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa, Haz. Metin Martı, Arma s 238

[77] BOA, DH. ŞFR, D.459, V4(1,2,3,4);ATAŞE,BDH Kol, KLS 246, D.1022,F.1-93

[78] BOA, DH. ŞFR, D.459, V4(2)

[79] BOA, DH. ŞFR, D.459, V4(3);ATAŞE,BDH Kol, KLS 246, D.1022,F.1-93

[80] Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa... s 353-355

[81] Arif Cemil, Teşkilat-ı Mahsusa... s 244 Arif Cemil bütün bunlara rağmen TM'yı Soykırımla ilintilendirmez: [B]u noktalara [Soykırım] temas edemeden geçeceğiz. Çünkü Ermenilerin tehciri meselesi Teşkilât-ı Mahsusa mevzuunun büsbütün haricinde kalmaktadır.

[82] Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, çev. Attila Tuygan, Belge Y.2004 s 29

[83] Jacob Künzler, Kan ve Gözyaşı Ülkesinde, Çev. Perim Ozan, Belge,2012 s 38

[84] Yves Ternon, bir Soykırım Tarihi, haz. R. Zarakolu, Belge, s 314

[85] ATAŞE, BDH Kol, Kls. 17, D.81, F. 27-1,3

[86] ATAŞE, BDH Kol., Kls.246, D.1022, F.1-22, ATAŞE, BDH Kol., Kls.246, D.1022, F.1-23

[87] Tehcire ve katliam eylemlerine karşı açıkça tavır alan çok az Alman subayı söz

konusudur. Alman arşivlerinde çalışan Gust bunlara örnekler verir. “Eğer Erzurum tehciye karşı bir iç protesto adası olabilmişse, orada konsoloslukta tehcir karşıtı bir ihtiyat subayı olan Scheubner-Richter’in bulunuyor olmasından dolayıdır. Onun yanı sıra üç subay da sürekli olarak şehirdeydiler. Bunlar: İstihkam komutanı, Alman albayı ve aynı zamanda Türk tümgenerali olan Posseldt, Prusya albayı ve 21. Piyade Alayı komutanı Stange ve savaştan sonra Lepsius’a tehcir hakkında kişisel gözlemlerini sunan, ancak hiç ilgi görmeyen 27. Öncü Alayı Keşif Karargâh Komutanı Albay Straszewski’ydi.

Bu üçlü, Alman Dışişleri Bakanlığı dosyalarında bilinen subaylardı ve muhtemelen Straszewski de Ermenilere yardım etmek istemişti. Hepsi tutumlarının diyetini ödediler. Scheubner-Richter daha sonra doğuya İran’a sürüldü. Posseldt, (Alman tanıkların izlenimlerine göre) Ermeniler’le ilgili girişimlerinden ötürü sürüldü, aynı şekilde Yarbay Stange de, Batı Cephesine gönderilip orada zehirlenmiş olarak hayatını yitirmeden önce, İstanbul’da postane hizmetinde görev almak zorunda kaldı .” Gust’un verdiği örneklerde TM ve Soykırım ilişkisini belirleyen alman görevliler bölgedeki görevlerinde tutunamamış sürgün edilmişlerdir.

[\[88\]](#) Wolfgang Gustm, Alman Belgeleri Ermeni Soykırımı, 1915-16 s 116

[\[89\]](#) Wolfgang Gust Alman Belgeleri s 302

[\[90\]](#) 1915-09-25-DE-001 (referans verilen Alman Belgeleri, Wolfgang Gust’un çalışmasında alınmıştır.

[\[91\]](#) 1916-01-31-DE-003.

[\[92\]](#)1915-04-15-DE-002.

[\[93\]](#) 1915-07-09-DE-002.

[94]1915-07-27-DE-001.

[95] Wolfgang Gust Alman Belgeleri s 115

[96] 1915-10-01-DE 001 ek.3

[97] Wolfgang Gust Alman Belgeleri... s 481

[98] (Stoddard, *The Ottoman*, s. 58; Teşkilatı oluşturan insanların toplam sayısını 30.000 olarak belirtir. Fransız tarihçi E. Doumergue, *L'Arménie, les niassacres, et la question d'Orient*, Paris, s. 24-5'de 30.000 rakamını kullanır; İsviçreli tarihçi S. Zurlinden, *Der Weltkrieg*, Zürich, 1918, c. 2, s. 657'de sayının 34.000 olduğu tahminini yapar.) Vahakn N. Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller...* s 112.